

NOTABENE 2,80 €

Polovica
pre predajcu

Krása

Objektívom algoritmu (4) ● Jednoprse ženy (9) ● Modrá (12) ● Mužské idoly minulého storočia (15) ● Tichý nepriateľ (18) ● Hudbou do neba (22) ● Krehká krása (25) ● Naprogramované (28) ● Naša prvá archivárka (30) ● Betónová cibuľa (32) ● Instagramová krása vídaná (37) ● Najšťastnejší rok (38) ● Z obyvačky do galérie (40)

NOVEMBER 2025 Č. 292

Text Petra Vrablicová
Ilustrácie Noun Project

KRÁSA

PRVÉ TENISKY

„Plimsolls“, prvé topánky s gumenou podrážkou z 19. storočia.

Nosili sa pri rekreácii alebo športe. Gumená podrážka pripomínala čiaru *plimsoll*, ktorá na trupe lode označuje maximálne bezpečné zaťaženie. V tom čase ešte neexistoval rozdiel medzi ľavou a pravou nohou. Zmenilo sa to v roku 1839, keď Charles Goodyear zistil, že zahrievanie gummy a pridanie síry robí topánku pevnejšou a pružnejšou.

BIKINI

Keď francúzsky inžinier Louis Réard v roku 1946 prišiel s dvojdielnymi plavkami, nikto si ich nechcel obliecť. Odhaľovali viac, ako skrývali. Na ich predvedenie si musel najať striptízovú tanečnicu. Aj názov bikini naznačoval výbuch vo svete módy. Je odvodený od atolu Bikini, kde len štyri dni pred ich uvedením testovali Američania jadrové zbrane.

PUDLO Z VÄZNICE

Pre obavy o bezpečnosť nemohli väzni v USA nosiť opasky. Zariadenia pre nich navyše nemali správnu veľkosť oblečenia. Nohavice im prevísali a odhaľovali spodnú bielizeň. Tento imidž si privlastnili viaceré subkultúry. Najviac ich v 90. rokoch spopularizovali raperi.

PODPÄTOK Z DÝKY

Ihličkový opäťok vymysleli Taliani na konci 15. storočia. Nazvali ho „stiletto“ podľa štíhlej dýky, ktorú pripomínal. Hovorí sa, že vychádzal priamo z dizajnu rondelovej dýky, ktorá sa v boji zblízka používala na bodanie.

MODERNÁ PODPRSENKA

V roku 1913 si mladá Američanka Mary Phelps Jacobová ušila podprsenku z dvoch vreckoviek a stuhy. Nemala na výber. Bežný korzet jej vykukoval spod plesových šiat. Jednoduchý a pohodlný dizajn zaujal jej priateľky, a tak si ho o rok neskôr patentovala. Rozšíreniu jej vynálezu dopomohli aj svetové vojny. Vlády vyzývali ženy, aby sa vzdali oceľových kostíc v korzetoch a šetrili ich na výrobu zbraní.

PODPÄTKY NIE SÚ PRE ŽENY!

Vznikli v Perzii v 10. storočí. Nosili ich muži, aby si pri jazde na koňoch zaistili nohy v strmeňoch. Podpätky poskytovali vojakom stabilitu. Pomáhali im udržiavať postoj počas bitky. V Európe si ich na každodenné nosenie obľúbili elity.

DŽÍNSY ALEBO OVERAL?

Vaše obľúbené džínsy sa počas druhej svetovej vojny nazývali „pásový overal“. Ešte v 60. rokoch boli uniformné. Voľné. Ženy aj muži mali zips vpredu. Po filme Rebel bez príčiny s Jamesom Deanom sa stali hitom. V 50. rokoch symbolizovali rebéliu mládeže. V 70. už boli súčasťou ležérnej módy.

BIELY ŠKANDÁL

V roku 1783 si Mária Antoinetta obliekla bavlnenú blúzku a nechala sa v nej namaľovať. Vymyslela škandál. Ako kráľovná pózovala v spodnom prádle. Navyše mala na sebe bavlnu. Lacný a neušľachtilý materiál namiesto hodvábu určeného pre kráľovskú rodinu. Vzniklo tak nadčasové biele tričko.

Vidieť krásu

Toto číslo NOTA BENE dokončujem z dedinky Drahobrat na ukrajinskom Zakarpatí. Vlastne to nie je dedinka v pravom zmysle slova, lebo nemá obyvateľov, iba prevádzkovateľov ubytovacích zariadení a turistov. V lete sem prichádzajú za horami a prírodou, v zime na lyže a snowboardy. Je tu osem vlekov a lanoviek a na najvyšší vrch Stih, ktorý má 1707 metrov, vyvážajú lyžiarov aj v pásových vozidlách. Z Jasine, kde bola za prvej Československej republiky konečná stanica vlaku z Prahy, je to do Drahobratu asi osem kilometrov, no po strmej nespevnenej lesnej ceste. Jej jazdné vlastnosti neustále zhoršujú ťažké autá lesných robotníkov. Najlepšie je nechať svoje auto dole a do horského strediska sa vyviezť malým autobusom na silných pneumatikách.

Som tu kvôli rehabilitačnému pobytu pre ženy a deti ukrajinských vojakov, ktorí zahynuli v boji s ruskými agresormi. Podporili ho aj darcovia zo Slovenska. O Drahobrate som predtým počúvala v superlatívoch: krásne miesto vysoko v horách, synonymum pokoja, jedno z najväčších lyžiarskych stredísk Ukrajiny. Jeho kolorit vraj dotvára tradičná huculská architektúra. A kto kráča lesmi potichu, možno zazrie aj rysa.

Áno, Karpaty okolo sú krásne. Drahobrat sám osebe? Ťažko povedať. Po úbočiach sú bez ladu a skladu roztrúsené stavby rôzneho charakteru a stupňa rozkladu. Okolo nich sú zaparkované (niekde zrejme už navždy) silné terénne vozidlá, ratraky, polohrdzavé nákladné autá, odhrňáče, snežné skútre a pásové vozidlá. Videla som aj dve sedačky z automobilu a vedľa nich nejakú kovovú konštrukciu a rozmýšľala som, či okolo nich kedysi bola karoséria, ktorá sa časom rozpadla.

Niektoré budovy v Drahobrate sú ešte z dreva, rovnako ako rozpadávajúci sa hojďací most do obchodu U Justíny. Podľa recenzií z Googlu je to „najlepšie vybavený obchod v dedine, kde zoženiete všetko od ponožiek po lieky“. Recenzia je viac ako pravdivá, o tak pestrom sortimente sa vám ani nesnívalo, dokonca predčí aj najdivokejšie predstavy. U Justíny aj varia, majú tu izby pre turistov, saunu, požičovňu snežných skútrov, súkromné smetisko a ktovie čo ešte, a to všetko v budovách rôznych tvarov, farieb, materiálov a veku. Sadnúť si pred ne môžete na dávno vyradené autobusové sedačky. Vedľa nich práve stavajú vírivku.

V noci sa na túto bizarnú usadlosť zniesol zo zamračenej oblohy prvý sneh. Zakryl kopce, stromy, blatistú cestu aj Justínin dvor. Keď sa deti zobudili, boli nadšené. Spúšťali sa z kopčeka, stavali snehuliaka a veselo sa smiali. Nič im nemohlo pokaziť radosť. Mnohé boli v Karpatoch prvýkrát. Ich mamy sa zatiaľ dívali okolo seba, hovorili o kráse prírody a tešili sa z radosti svojich detí. Na tvárach mali úsmevy. Vojna im vzala to najcennejšie, rozbila srdcia na kúsky a životy premenila na nočnú moru. Ale v to zasněžené slnečné ráno cítili vďaka kráse zasněžených hôr aj trochu šťastia.

Jana Čavojská
zástupkyňa šéfredaktorky

Vydanie časopisu bolo realizované s finančnou podporou
Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky.

Objektívom algoritmu → 4

Slovenský fotograf Matúš Tóth vytvára fotografie pomocou umelej inteligencie. Mýlenie zmyslov je fascinujúce, hovorí.

Jednoprse ženy → 9

Niektorí považujú prsia za symbol krásy a ženskosti. Edita a Nina odkazujú všetkým po mastektómii, že nie sú o nič menej krásne ako predtým.

Betónová cibuľa → 32

Paradoxne, čím viac je niečo na očiach, tým je to neviditeľnejšie. Ako napríklad diela vo verejnom priestore z obdobia socializmu. Často ich nevnímame. No naše mestá by bez nich boli prázdnnejšie a nudnejšie.

Foto na obálke: Boris Németh
Styling: Simona Domonkošová
Modelka: predajkyňa NOTA BENE Silvia

Objektívom algoritmu

Slovenský fotograf Matúš Tóth vytvára fotografie pomocou umelej inteligencie. Mýlenie zmyslov je fascinujúce, hovorí.

Matúš Tóth sa prihlásil na štúdium fotografie, hoci nefotil. Fotoaparát držal prvýkrát v ruke dva týždne pred prijímačkami. Zato jeho otec bol kameraman a fotil rád. Matúš ho pritom

ako dieťa pozoroval. Fotka ho nelákala, maľovať nevedel, no cítil, že má chuť tvoriť. Dnes fotí pre módne časopisy a v umelej inteligencii (AI) tvorí duplicitné reality.

Text Petra Vrablicová
Foto Matúš Tóth

Čo je fotografia?

Ludia sa na fotku pozerajú a snažia sa premýšľať o príbehu, ktorý naznačuje. Čo sa stalo predtým, aká je súčasnosť, čo sa udeje. To médium má určitú mágiu zastavenia času a príbehu. Iné typy médií to ale začínajú meniť. Už neplatí, že by sme im stopercentne verili. Pri fotke si však stále podvedome myslíme, že to, čo zachytáva, existovalo, aj keď to môže byť úplná mystifikácia.

Čím je pre vás?

Nástrojom. Maľba a socha ním môžu byť tiež. Uľahčujú vám vyjadriť sa. Fotka je pomerne jednoduchá. Keď sa človek naučí určité technické zásady, ide o záznam. Zamrazí čas. Vždy ma to fascinovalo. Vďaka tomu mám rád dokumentárnu fotografiu. Bavi ma posúvať ju.

Myslíte štylizovať?

Vo voľnej tvorbe fotím sám pre seba a nikde nevystavujem. Sú to dokumenty zo života. Nejde o ucelený celok, ale o to, že ma to baví. Rovnako ako fotografické prístroje. Verím, že majú špecifickú dušu, takže ich zbieram. V komerčnej tvorbe ma v poslednej dobe fascinujú analógové fotografie. Najmä ich farebnosť a zrnitosť. Snažím sa do fotiek dávať čo najviac ľahkosti. Stráca sa. Najmä ak sa zamierate na technickú dokonalosť. Ja sa snažím o niečo, čo je jednoduché a pritom úderne a zaujímavé.

Nie je paradoxné, že vás najviac baví dokumentárna fotografia, no fotíte najmä pre módne časopisy?

Má to k sebe veľmi blízko.

Paradoxne. Pracujete s ľuďmi, čo je veľká súčasť dokumentu. Zároveň ide o štylizáciu. Vytvoríte si scénu, ktorú zaznamenáte. Krásne sa to preplietajú. Navyše sa môžete vyjadriť aj vďaka móde. Samozrejme, sú tam mantinely. Každý z časopisov je špecifický, no dávajú vám možnosť vlastnej tvorby. Je to dokonalá kombinácia: zarobiť si peniaze a pritom tvoriť.

Predstavovali ste si, že po škole budete fotiť pre módne magazíny?

Sú to životné náhody. Na škole som vôbec nepremýšľal o módnej fotografii. Začínal som produktami do časopisov. Časom ma to k nej ale prinieslo. Je pre mňa dokumentom, preto sa mi zdalo, že to bude dobrá cesta. Človek navyše pracuje s peknými vecami, ľuďmi, oblečením. Čo fotí, je krásne.

Čo módna fotografia hovorí o súčasnosti?

Je to jedno z najrýchlejších médií. Reaguje na spoločenské zmeny. Rýchlo ich do seba premieta. Podobne ako AI.

Na Slovensku a v Česku ste s ňou začali pracovať medzi prvými.

Bolo to asi pred štyrmi rokmi. Prvé projekty s AI som videl na Instagrame. Fascinovali ma. Vždy som chcel nafotiť podobný projekt. Najprv som si myslel, že ide o drahú produkciu. Potom som zistil, že to je nejaká AI. Vôbec som tomu nerozumel, bol som ňou však taký fascinovaný, že som v AI skúšal realizovať nápady a projekty, ktoré nikto nebol schopný zaplatiť. V súčasnosti občas mixujem módnou story

„AI som prijal do svojej tvorby veľmi prirodzene. Je to iba cesta, ako sa dostanem k výsledku.“

s AI, ale nie je to hlavný zámer. Ide skôr o pomoc, keď potrebujem dostať do obrazu niečo, čo by inak bolo veľmi nákladné.

Napríklad?

Vždy som chcel urobiť módný editoriál v zariadení pre seniorov. Modelmi by boli starí ľudia a mali by obrovskú párty. Jednoducho absurdita. Myslím si, že časopisy by sa báli zverejniť niečo také. Je to krásny príklad toho, kde môžete AI vyskúšať a pritom to nikdy nemusíte zverejniť.

Máte tie fotky v zásuvke?

Niekde tam budú.

Aká časť vašej tvorby dnes obsahuje AI?

Tak polovica. Väčšinou robím komerčné projekty. Keď mám čas a energiu, tvorím si. Niekedy mám chuť

len tak zobrať foťák a fotiť. Inokedy vytvárajú projekty, ktoré sú možné iba s AI. Je to ešte jednoduchší a rýchlejší nástroj na zachytávanie alebo vytváranie reality ako fotoaparát.

Ako ľudia reagovali na vaše prvé AI fotky?

Ich prvé reakcie boli podobné ako moje. Človek im brutálne veril, takže manipulácia s ľuďmi bola veľmi jednoduchá. AI sa ale vyvíja. Každý polrok znamená veľký skok a ľudia opatrnejšie vnímajú, čo je realita a čo „nerealita“. Vznikajú iné koncepty.

Vplývalo na vás, keď si ľudia mysleli, že sú vaše fotky reálne, no išlo o manipuláciu?

Mýlenie zmyslov je fascinujúce. Prvé reakcie boli: Wow. Nasledovali otázky, ako sa to robí. Prišla aj zmätenosť, no posunuli sme sa. Veľký

hejtov. Keď niečo vytvoríme v AI, veľmi veľa ľudí to kritizuje. Pýtajú sa, prečo sme to neodfotili. Je to o prijatí AI ako nástroja. Nie niečoho, čo môže žiť. Nevie, raz možno ožije a bude si tvoriť len tak z nudy. Zatiaľ tam ale máme ľudský vklad. Podobne je to pri fotoaparáte alebo štetci. AI je pre mňa podobná. Fascinujúci nástroj, ktorý sa vyvíja a enormne nám uľahčuje spôsob, akým sa vyjadriť.

V súčasnosti sa debatuje aj o tom, či AI úplne nahradí ľudí.

Neviem, či z komerčného hľadiska a v módnych editoriáloch, ale v reklame určite áno. Ide o náklady. Strach určujú peniaze. Keď dáme AI urobiť zákazku, ktorá tým bude desaťnásobne lacnejšia, zmení to aj strach. V módnych kampaniach firmy potrebujú ukázať tisíce kusov oblečenia. Bude jednoduchšie generovať ich v AI. Pri módnych editoriáloch do časopisov – ak časopisy vôbec prežijú – je základom ľudský element modelky. Chcete v nich mať reálnych ľudí, aby ste sa s nimi mohli stotožniť.

Sú modelky pod tlakom?

Tým, že sa AI v módnom svete až tak nevyužíva, zásadná zmena tam nie je. Záleží na tom, ako budú ľudia vnímať zmeny a čo sa im bude páčiť

„Sme prirodzene a brutálne fascinovaní násilím a smrťou. Máme v sebe voyerstvo a baví nás sledovať životy iných.“

„hype“, ktorý okolo AI vnímame, majú niekde inde už za sebou. Každého to na začiatku ohúri. AI zjednodušuje život. Je schopná robiť veci, ktoré sú podľa nás určené iba pre ľudí. Napríklad keď si s niekým píšeš a myslíš si, že to je človek.

Mohli by sme namietat, že sme sa k tomu dostali príliš rýchlo...

Ako deti sme pozerali sci-fi filmy. Dnes to, čo ma v nich fascinovalo, začínam zažívať v skutočnosti. Je to zaujímavé aj rozporuplné. Počiatočná fascinácia prechádza do obrovských

v budúcnosti. Keď budú proti, nikto to pretláčať nebude.

Ako ste sa cítili, keď ste vytvorili prvú AI modelku?

Pre mňa je to asi iba o vnímaní nejakého vzrušenia pri tvorbe. Samozrejme, fotenie ma priťahuje. Proces, akým fotka vzniká. Rovnako zaujímavý je aj proces pri AI. Ste za počítačom. Nie je to mega akčné. To, čo vám sype počítač, však môže byť veľmi inšpiratívne. Často ukazuje obrázky v inom smere, ako máme v hlave. Strojová kombinácia skladania obrázkov je diametrálne odlišná, akoby surreálna. Pre mňa to nie je otázka buď – alebo. AI som prijal do svojej tvorby veľmi prirodzene. Je to iba cesta, ako sa dostanem k výsledku. Experiment. A tiež otázka času. Práca s fotoaparátom je stále rýchlejšia a neexistuje rovnica čas sa rovná ušetrenie. AI ponúka iné možnosti, iné zobrazenie, iné príbehy. Klasický fotoaparát zase zachytáva tvrdú realitu. Posun robíte vždy až vy. Farebne. Náladou.

Vidíte vo využívaní AI etické problémy?

Samozrejme. Ako pri každej novej technológii. Niečo, čo vám zjednoduší život, vás o to jednoduchšie dokáže zabiť. Ľudstvo sa celý čas pohybuje na hrane existencie. AI je veľmi silný nástroj, ktorý by nás mohol zlikvidovať. Záleží na tom, ako sa k nemu postavíme.

Vďaka AI môžete osobu zbaviť voľby, v akej situácii sa ocitne a či ju odmietne.

AI nepoužívam na to, aby som menil ľudí. Skôr dotváram prostredie. Človek a jeho osobnosť sa niekam posúva aj počas bežného fotenia. Vy sa s ním dohodnete, čo budete robiť. Snažíte sa ho dostať do nejakej situácie. Dáte tam svetlo. Niečo, čo by ten obraz mal vyjadrovať. Chcete ho zaujímavým zachytiť. To isté sa dá povedať o AI. Do fotky len dorobíte prostredie, ktoré by ste tam inak nedostali. Nemeníte osobu na niekoho iného.

Posielate výsledné dielo ľuďom, ktorých fotografie ste pomocou AI dotvorili?

V začiatkoch som to robil. Chcel som vidieť, či sa daný človek vôbec

spozná. Keď som k tomuto článku pripravoval svoje portréty upravené v AI, bol som zvedavý, či sa spoznám. No dnes už rozdiely nepostrehnete. AI si z časti tváre dokáže domyslieť celý profil. Preto môžu niektoré spôsoby použitia takto vytvorenej podobizne pripomínať zneužitie. Napríklad ak ju použijeme znevážujúcim spôsobom. Sme na hranici toho, či je to morálne alebo nie. Som stará škola. Cením si, akí ľudia sú. Ich charakter. Keď som skúšal robiť autoportréty, zistil som, ako ľahko sa človek ocitne vo virtuálnom svete. Nie je reálny, a preto reálny je. Už sme si na to zvykli. Robíme si avatary, emotikony, ktoré sa na nás podobajú. Je to spôsob, ako sa do virtuálneho sveta dostať, a tiež spôsob, ako nás vie ten svet udržať.

Fotíte sám seba rád?

Vôbec. Nepáčim sa sám sebe. Asi to tak majú mnohí. Jednoduchšie je pre mňa urobiť svoje portréty v AI. Na fotke sa musíte tváriť. Vystihnúť moment. Všetci poznáme, že sme zrazu iní. Pri AI ste kurátorom samého seba. Je len na vás, čo si vyberiete a schválite. Podobne ako v zábavných aplikáciách, keď ste raz prezident a raz zvierat.

Máte štylizáciu, v ktorej sa vám na seba ľahšie pozerá?

Neviem. Nejde o to, z ktorého uhla som krajší. Aj pri AI autoportrétoch som chcel dostať sám seba do motívov a nápadov, ktoré ma bavia. Vždy ma fascinovala duplikácia. Keď sa človek ocitne na jednom obrázku viackrát, v rôznych polohách. Má desať hláv, jedno telo.

Ovplyvňuje tvorba váš život?

Žijem prácou. Život mi ponúkol robiť to, čím trávim aj voľný čas. Nechodím von bez foťáka. Niekedy za mesiac neurobím ani jednu fotku. Inokedy zase len fotím. Hlavné je zapnúť hlavu, aby sa sústredila na to, čo je okolo nás. Keď prechádzame tisíckrát jednou ulicou, prestávame ju vnímať. Musíme si ju zas začať všímať. Svetlo. Zmeny. Rozbité okno na aute polepené páskou. Tá situácia mohla zmiznúť, lebo sme už nevnímali tisíckrát videný svet. Fotka ma fascinuje, pretože sa na ňu pozriete po x rokoch a stále má pre vás neveriteľnú

výpovednú silu. Vyvolá spomienky. Vráti vás späť. Je ako denník.

Nosíte v sebe nejaký ikonický záber?

Nie. Určité obrázky na mňa pôsobia, no len na nejaký čas. O pol roka si povieme, že je to blbosť. Vnímanie je naviazané na to, čo prežívame. Takže na jeden obraz sa môžeme pozeráť

MATÚŠ TÓTH

Komerčný fotograf so zameraním na módu, reklamu a životný štýl. Okrem módnych editoriálov publikuje umenie vytvorené pomocou umelej inteligencie. Zaujímajú ho nové trendy, hranica medzi krásou a škaredosťou a duplicitná realita. Rád vytvára svety, v ktorých sa môže každý nájsť, pričom ho fascinuje schopnosť fotografie konzervovať čas.

niekoľkými spôsobmi. V rôznych náladách a kontextoch. Keď sa mi stane, že niečo odfotoím a potom si poviem: Prečo mi nenapadol ešte ďalší pohľad? Až keď človek nechá danú situáciu odležať, príbeh sa dorozpráva.

Dá sa to naučiť?

Keď z toho urobíte rutinu. Keď si foťák zvyknete so sebou brať každý deň a vnímať, že ho máte. Uvedomujete si tak: Pozeraj sa okolo seba, vnímaj. Aj keď na to niekedy zabudnete, foťák vás prinúti zastaviť sa. Má to jedinú nevýhodu. Nedá sa byť za fotoaparátom aj mimo neho súčasne. Keď začnem fotiť, hľadám kompozíciu, svetlo. Ak to prehánate, strácate tie normálne, jednoduché veci.

Mali ste v tomto zmysle niekedy krízu?

Ako každý, kto tvorí. Nemám rád slovo vyhorieť, lebo je to niečo negatívne. Keď však tvoríte a malo spíte, dostanete sa do stavu, keď to ďalej nejde. Tvorivosť je závislá od energie. Unavení nemáte chuť robiť nič. Keď cítim, že je toho na mňa veľa, prirodzene dám ruky preč. Alarm prichádza, keď sa do niečoho musím nútiť.

Ovplyvňuje vás niečo pri tvorbe?

Technológia. Nemám vzory. Všetko plyní príliš rýchlo, vnímanie sa nám mení. Neexistuje jedno riešenie. Nikdy sa nezhodneme na tom, čo je ohurujúce a čo je gýč. Moja inšpirácia prichádza od rôznych ľudí a z rôznych smerov. Otázka vzoru je komplikovaná. Ak ide o človeka, časom si môžete povedať, že vás nudí. Vzorom by som skôr nazval obrazovú informáciu alebo myšlienku, ktorá ma zaujala.

Zabíja kopírovanie inšpiráciu?

Kopírovaním nazvem aj inšpiráciu. Je zaujímavé sledovať, kam sa nápad pohne a čo sa s ním stane. Kopírovaním sa učíme. Inšpirujeme. Znovu kopírujeme. Veľa ľudí tvrdí, že je to hrozné. Nie je. Robíme to aj v škole a pritom analyzujeme. Otázkou je, či sa to dostane do bodu nula. Keď sa buď spýtame, čo ďalej, alebo skonstatujeme, že už bolo všetko nafotené a namaľované. S AI tam ešte nie sme, hoci ten bod prichádza oveľa rýchlejšie ako pri maľbe či pri fotke. Čo sa stane,

keď sa tam dostaneme? Čo nás bude potom fascinovať?

Čo fascinuje vás?

Všímam si, že veľa ľudí má rado škaredé veci. Násilie. Horror. AI to zvýraznila. Zrazu existuje možnosť, ako takúto estetiku realizovať. Prekvapilo ma, koľko mladých ľudí má rado akési estetické hororové umenie. Cítim to aj sám na sebe. Keď človek dlhodobo fotí pekné veci, keď sa mu to pekné opozera, začnú ho priťahovať veci z opačného spektra. Sú preňho krásne. Priťahujú ma nepekné veci, ktoré môžu byť veľmi negatívne, ale vytvoria tému.

Týka sa to aj násilia?

Tá téma ma niekedy priťahovala, hoci som bol vychovávaný ako pacifista. My ľudia sme prirodzene a brutálne fascinovaní násilím a smrťou. Napriek tomu, že od nich mnohí odvracajú zrak. Máme v sebe voyerstvo

a baví nás sledovať životy iných. Ide o veci, ktoré spolu s AI tvoria moju voľnú tvorbu. Je občas ponurá, nezábavná. Pracujem s emóciami, vtipom, absurdnom, surrealizmom. Veľmi mi pomohlo dostať túto krásnu ošklivosť von. Krása je pre mňa niečo, na čo sa chcem pozeráť dlhšie, než by som sa pozeral normálne. Prežiením to: na ulici je hovno. Je škaredé. Smradľavé. Hnusné. No ak by bolo nastriekané zlatým sprejom, ľudia sa naň určite pozrú. To je paradox pekného a škaredého, keď sa jedno mení na druhé a naopak.

Čo to o nás hovorí?

Všetci máme strach, ktorý nás ovplyvňuje. Bol by som rád, aby sa ľudia nebáli vývoja ani umelej inteligencie. Strach v nás je vidieť. Je pre nás ľahšie vôbec ho neskúmať, zbaviť sa ho. Je to veľká škoda. Ďalší vývoj bude príliš rýchly. Musíme mať prehľad, aby sme nemali strach. To je výzva. ●

Niektorí považujú prsia za symbol krásy a ženskosti. Edita a Nina odkazujú všetkým po mastektómii, že nie sú o nič menej krásne ako predtým.

Život išiel ďalej. Otehotnela, porodila ďalšie dieťa, už sa prestala báť pravidelných kontrol... Až na jednej, pred tromi rokmi, sa lekárke niečo nezдалo a poslala ju na ďalšie vyšetrenia. Diagnóza opäť prišla na Editine narodeniny. A opäť zhubný nádor. „Vtedy mi došlo, že to nie je chrípka, ale smrteľná choroba, ktorá sa môže kedykoľvek vrátiť,“ spomína Edita.

„Úplne som stratila dôveru vo svoje telo. Verila som, že je zdravé, ale nebolo to tak.“

Edita je fyzioterapeutka. Naozaj verila, že so správnym prístupom a starostlivosťou o telo sa rakovina nevráti. Tento raz bola potrebná mastektómia. Zobrali jej celý prsník.

NA VLASTNEJ KOŽI

Editu prepustili z nemocnice bez akýchkoľvek informácií. „Nikto mi nepovedal, ako sa mám o seba starať, čo môžem a čo nie. Cítila som sa dobre, takže som to s pohybom prehnala a prišli komplikácie.“ Edita pochopila, že všetky pacientky odchádzajú z nemocníc bez jasných pokynov. Niektorým lekári odporúčajú nerobiť

Jednoprsé ženy

Text Jana Čavojská
Foto Tomáš Hrivňák,
archív Edity Struskovej

Edita Strusková mala tridsať rokov, dve malé deti a pocit, že rakovina prsníka sa jej vďaka veku a trom rokmi nepretržitého kojenia netýka, keď si pod pazuchou náhodou nahmatala hrčku. Nasledoval lekár, ultrazvuk, mamograf, biopsia. A na 31. narodeniny diagnóza: hrčka je metastáza rakoviny.

„Nedošlo mi to okamžite. Neprišiel príval emócií, nezrútil sa mi svet. Zobrala som to ako fakt. Cez víkend sme išli na festival. Veď umriem, tak si to ešte užijem. V nedeľu som sa znovu pozrela na lekársku správu. A zrútila som sa. Metastázy, to je už štvrté štádium rakoviny. To je zlé,“ rozpráva Edita.

AKO CHRÍPKA?

O dva dni neskôr jej lekárka povedala, že všetko je liečiteľné. „Momentom prvej chemoterapie som sa upokojila. Povedala som si, že tam budem chodiť ako na wellness. Urobím si čas pre seba, ktorého bolo pri deťoch veľmi málo. Doprajem si odpočinok.“ Edita chodila každé tri týždne na chemo pekne oblečená a s niečím dobrým na čítanie. Telo hovorila, že doňho nejde jed, ale niečo, čo zabíja nádor. Cítila nevoľnosť, ale vďaka liekom nevracala.

K rakovine sa Edita rozhodla pristupovať ako k chrípke. Dovtedy aktívne športovala. Počas liečby šport vynechala. Po polroku chemoterapií išla na operáciu, stačilo vybrať nádor, prsník jej zostal. Nasledovalo ožarovanie a biologická liečba. Rok od stanovenia diagnózy bola Edita vylicovaná.

rukou na operovanej strane nič, aby si neprivodili lymfedém. Edita ako fyzioterapeutka to nepovažovala za správne. „Po operácii máme jazvy. Telo pracuje, hrudník sa sťahuje, bolí nás chrbát, máme kŕče v rebrách. Po ožarovaní môže byť celý hrudník jednou veľkou jazvou a s tým tkanivom treba pracovať, uvoľňovať ho. Žena, ktorá cíti bolesti, myslí hneď na najhoršie – na metastázy. Ak sa jej zle dýcha, bojí sa, že má niečo na pľúcach. To spôsobuje psychické problémy.“

Ona sa pomaly vracala ku všetkému, čo mala rada. Cvičenia skúšala na vlastnej koži. Informácie hľadala hlavne v zahraničí. V centre pre ženy po operácii prsníka v Holandsku absolvovala kurz onkorehabilitácie. Všetko, čo sa naučila, posúva ďalej na svojom webe, prostredníctvom rehabilitačných programov a na októbrových Ružových kongresoch, ktoré organizuje. Ženám okrem iného radí, aby sa svojho tela dotýkali. „Často nám je nepríjemné dotýkať sa tej oblasti a jaziev. Potom dochádza k zmene telesnej schémy v mozgu. Potlačí tú časť tela. Následkom je napríklad zlé držanie tela.“

Častou komplikáciou je lymfedém, opuch ruky kvôli poruche odtoku lymfy. Ak žene odstráni s prsníkom aj lymfatické uzliny, jeho riziko stúpa. Pacientkam navyše lekári často radia ruku nezaťažovať. Podľa Edity ju treba práve rozcvičiť a posilniť. „Dôležité je nosiť sťahujúci rukáv alebo bielizeň vyrobenú na mieru po konzultácii s onkológom. Závaž pri cvičení má byť postupná a pohyb dobre volený, aby sa telo nepreťažilo a nedochádzalo k veľkej svalovej bolesti, ktorá by mohla spôsobiť zápal.“

KOZMETICKÝ DOPLNOK
Ideálne by bolo cvičiť pod dohľadom fyzioterapeuta špecializovaného na ženy po mastektómii. No to je problém. Nie je ich veľa a väčšinou nespolupracujú so zdravotnými poisťovňami, takže si ženy musia terapie platiť samy. Preto Edita vytvorila voľne prístupný online kurz s videonávodmi, ako postupne cvičiť. Individuálne otázky zodpovie cez sociálne siete. Myslí si, že ani pre ženy po mastektómii nemusia existovať obmedzenia. „Často im zakazujú golf, tenis, lezenie, vzpieranie. No keď je telo pripravené a žena

„Momentom prvej chemoterapie som sa upokojila. Povedala som si, že tam budem chodiť ako na wellness. Urobím si čas pre seba, ktorého bolo pri deťoch veľmi málo. Doprajem si odpočinok.“

sa k športu vracia postupne a citlivo, možné je všetko.“

Ona behá, robí opatrný silový tréning a cvičí jogu – tá je po operácii prsníka skvelá a upokojí myseľ. „Máme tendenciu odpojiť sa od svojho tela, lebo nás sklamalo. Joga nás doňho môže vrátiť.“ Pomáha aj psychoterapia.

Edite pomohlo písanie blogu. Pociť, že cez svoj príbeh môže pomôcť iným. Nielen s rehabilitáciou a cvičením, ale aj vyrovnáť sa so stratou prsníka. Pre niektoré ženy je to veľmi náročné. Pre Editu nie. „K prsiam som mala ambivalentný vzťah. Prekážali mi. S výstrihom som sa cítila vyzývavo. Keď som ochorela, zľahčovala som to: zoberú mi prsia a nechám si urobiť nové. No zistila som, že to je blbosť. Plastická operácia môže mať následky, spôsobiť ďalšie problémy. Pri rekonštrukcii vlastným tkanivom vidím ako fyzioterapeutka veľký zásah do ostatných častí tela. A príde mi škoda absolvovať operácie len preto, aby som mala prsia, ktoré vlastne na nič neslúžia a sú len kozmetickým doplnkom.“

Edita niekedy nosí prsnú epitézu, protézu prsného tkaniva. Tá pomáha hlavne vyváženému držaniu tela. Často však chodí aj bez nej, berie to tak, že

veľa cvičí a dáva si na chrbticu pozor. „Nie je to pre mňa priorita, neriešim to a myslím si, že aj preto si na mne ľudia všimajú iné veci ako chýbajúci prsník.“

POKOJ

„Už ti zliezli vlasy?“ pýtali sa Niny Burgerovej niektorí známi, keď sa dozvedeli o rakovine. „V kuse to museli mapovať, bolo to nepríjemné.“ Raz počas liečby prišla do práce v parochni a kolega, ktorý o jej chorobe nevedel, jej pochválil vlasy aj to, ako dobre vyzerá. Neskôr jej zavolať a veľmi sa ospravedlňoval. Hoci v tej situácii Nina zostala stáť ako obarená a nevedela, ako zareagovať, večer to v telefóne otočila na srandu: „Aspoň nevidno, že je to parochňa.“ Hovorí, že chorobu musela brať s humorom. Mala 35 rokov a jej dcéra Dorka 13. Nina vedela, že sa musí vyliečiť hlavne kvôli nej.

Ninu prepustili z práce, ukončila veľmi ťažký a stresujúci vzťah a jej otec sa liečil na rakovinu, keď sa 30. decembra zobudila s veľmi napuchnutým bruchom. Neprechádzalo to, tak zašla večer na pohotovosť. Chceli ju otočiť, že to nič nebude a ráno má ísť k svojmu gynekológovi. Lenže ráno mal byť Silvester a potom Nový Rok.

Nina trvala na vyšetrení v nemocnici. Nepríjemný lekár ju poslal na gynekologické oddelenie. Tam zistili cystu a na druhý deň ju operovali. Na kontrole o dva týždne niečo nebolo v poriadku. Po ďalších testoch si ju lekárka posadila oproti sebe a povedala veľmi príjemným hlasom, že potrebuje ďalšiu operáciu. A že histológia dopadla zle. Rakovina. „Pokoje. Nádyh. Výdych. Nebude to zlé,“ ukludňovala Ninu lekárka.

Nevedela, ako to povedať rodičom, ktorí ju čakali vonku. Dorka sa dozvedela pravdu až po piatich rokoch. Nina jej dovtedy hovorila iba, že prvá operácia sa nepodarila, tak ju budú operovať znova a potom dostane silné antibiotiká, po ktorých jej bude zle a dokonca jej môžu vypadáť vlasy. Dieťaťu takéto vysvetlenie stačilo. A Nina čakala na operáciu.

ČAKÁME ŤA

Mala strach zo smrti? „Cítila som skôr prázdno. Ako keď ti niekto zomrie. Plačeš, aj zaspíš, ale príde to ako prvá myšlienka po zobudení. Smrti som sa začala báť až ráno pred operáciou. Zostala som v izbe sama a napadlo mi: čo ak je toto posledné, čo vidím? Moja mama sa však dostane všade. Zrazu

nakukla do izby, zakývala mi a zakričala: Čakáme ťa.“

Operácia bola ťažká. Nine zobrali vaječník, vyčistili brušnú dutinu od nádorov. Stratila tri litre krvi. Nina však stále presviedčala samu seba, že prežije, ibaže ju čaká veľmi ťažké obdobie. Nasledovali chemoterapie. Po druhom cykle jej začali vypadávať vlasy. Doteraz sa trasie pri pohľade na chuchvalce vlasov. Chcela vtedy parochňu zo živých vlasov, vlastné mala kučeravé a živé si chcela natáčať. Prečo parochňu? „Hanbila som sa. Keď to teraz spätne hodnotím, už nikdy by som sa nehanbila.“

U parochniara bola s Ninou kamarátka a pri holení hlavy ju držala za ruku. Bolo práve pred voľbami v roku 2016. Kamarátka zahlásila: „Ak vyhrá Kotleba, tak si safe.“ Ninu držali aj takéto „hlúpe“ vtipy. Nemala pocit, že je na to sama. Kým si nenašla terapeutku, musela sa vyrovnávať s obrovským strachom. „Bála som sa o vlasy, toho, že chemoterapia bude bolieť. Ale hlavne som sa bála o Dorotku.“

Poslednú chemoterapiu dostala koncom júla. „Posledné, čo mi lekári povedali, bolo, že v medicíne nie je nič na sto percent.“

NO A ČO?

To bolo pred deviatimi rokmi a všetky Ninine kontroly odvtedy dopadli dobre. No pred dvomi rokmi si dala urobiť genetické testy, ktoré ukázali genetickú mutáciu so 40-percentnou pravdepodobnosťou, že sa jej rakovina prejaví v prsiach. „Bála som sa vlastného tela. Prsia pre mňa predstavovali ohrozenie. Nechcela som ich.“ Prišlo jej malicherné, ako sa predtým strachovala o vlasy.

V novembri absolvovala mastektómiu a hneď jej vložili implantáty. No jedna strana sa jej zapálila a roztrhla sa jej koža. Implantát bolo treba vybrať. Liečila sa celý minulý rok. Teraz čaká na ďalšiu operáciu a posledný pokus vložiť silikónové implantáty. Ak sa nepodarí, zostane bez nich.

Keď mala iba jeden implantát, vnímala Nina pohľady ľudí. „Asi týždeň som sa opúšťala. Potom som si povedala: No a čo? A začala som nosiť napasované tričká.“ Na pláži v Španielsku odložila vrchný diel plaviek. „To bolo obrovské oslobodenie. Schovávanie sa mi spôsobovalo oveľa väčšie problémy. A klamala som hlavne samu seba. Takto dávam najavo, že sú aj jednoprsé ženy.“●

Text Jana Čavojská
Foto Ateliér Rabada

Modrá

Modrotlač zachránime, len ak sa bude nosiť, uvedomili si Veronika a Matej Rabada. Historickou technikou preto vyrábajú nadčasové odevy so súčasnými vzormi.

Mateja Rabada spoľahlivo spoznám podľa modrých prstov. Práve mal workshop na základnej škole. Žiaci si mohli prezrieť výrobný proces a priamo sa doň zapojiť. Podobné workshopy a exkurzie s praktickými ukážkami robí aj vo svojom ateliéri. Účastníci odchádzajú s vlastnoručne vyrobenou modrotlačou. A on sa indiga na rukách nezbaví aj týždeň. Jemu to však vôbec neprekáža. Rád chodí medzi ľuďmi a popularizuje remeslo, ktoré v roku 2018 zapísali vďaka spoločnej slovensko-česko-rakúsko-nemecko-maďarskej nominácii do Zoznamu svetového nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva UNESCO. On sám sa k modrotlačí dostal pred trinástimi rokmi ako študent VŠVU. Venoval sa textilnému dizajnu a rozmýšľal, čo nové priniesť do tvorby. „Vtedy som zistil, že na Slovensku už modrotlač zanikla. Posledná dielňa skončila v roku 2010,“ spomína.

RECEPT NA TRADÍCIU

Matej začal hľadať informácie a modrotlač skúmať. Niečo si našudoval v knižnici Ústredia ľudovej umeleckej výroby

(ÚEUV), nejaké recepty našiel v nemeckých historických knihách. Postupne ich skúšal a experimentoval. Prvé farbené a vzormi potlačené látky vznikali v pivnici privátu, na ktorom vtedy býval s kamarátmi. Hovorí, že ide o zložitý proces. „Existujú rôzne recepty na výrobu modrotlače. Ten môj som vyladzoval dlhé roky. Nechcel som farbiť náhodne, ale cielene.“

Keď už ničो vedel, ale stále nemal odpoveď na všetky otázky, navštívil modrotlačovú dielňu v Strážnici na Morave. Tam sa s ním ochotne podelili o svoje skúsenosti. Záležalo im na tom, aby sa remeslo zachovalo. Matej si potom zriadil dielňu v Párnici na Orave. Pri ďalšom vyladzovaní receptúry nahrádzal niektoré prísady ich prírodnými variantmi, aby bola výroba čo najekologickejšia. Indigo dnes dovážajú priamo z farmy z Indie, kde indigovník farbiarsky pestujú.

Prísť na správne zloženie zelenej farby, ktorou sa na látku nanáša vzor a pri farbení namodro zostanú tie miesta nezafarbené, chcelo tiež veľa úsilia. Preto Matej teraz tento recept stráži. Neprezrádzali ho ani dávni modrotlačári. Toto remeslo sa k nám dostalo v 18. storočí z Holandska a Nemecka. Látky si najprv obľúbili v meštianskom prostredí. Do ľudového textilu prenikli o sto rokov neskôr. Modrotlačové dielne vytvárali pomocou odtlačania drevených foriem množstvo vzorov.

Veronika a Matej prinášajú do starej techniky novodobú estetiku. Ich vzory a strihy oblečenia, ktoré navrhuje Veronika, sú súčasťou výpovedou. „Veríme, že to je vhodný spôsob, ako naďalej zachovať historické postupy.“

PAMÄŤ GENERÁCIÍ

Samozrejme, dostali sa aj k tradičným vzorom. Dovtedy Matej nebol žiadny folklorista. No keď obnovil modrotlač,

dostával ponuky z múzeí a skanzenov na prezentáciu starej techniky. Preto vyrábal aj tradičné vzory.

Súčasný dizajn má však v jeho tvorbe absolútny prím. Napokon, vyrábať tradičné vzory nie je podstatou remesla. UNESCO chráni technologický postup, nie hmotné látky a vzory ním vytvorené. A vďaka tomu môže byť modrotlač ako technika vyhľadávaná aj v 21. storočí.

Napríklad aj v kontexte udržateľnej módy. V žiadnom prípade nejde o rýchlu módu. Proces zaberie so šitím odevov aj niekoľko týždňov. Na začiatku je biela látka, bavlna alebo ľan, široká 1,4 metra a dlhá 10 metrov. Na ňu Matej natlačí vzor. Kedysi sa to robilo drevenými formami, niektoré boli doplnené kovovými klinčekmi a plieškami, aby bol detail vzoru jemnejší. Matej dnes používa inú techniku ručnej tlače. Po niekoľkých hodinách potlačania získa bielu látku so zeleným vzorom. Mala by schnúť niekoľko dní až týždeň. Potom ju ponára do farbiaceho kúpeľa s indigom. „V miestach natlačeného vzoru sa farbivo k látke nedostane,“ vysvetľuje. „V poslednom kroku látku vypierame. Natlačený vzor sa vyperie a keďže neprepustil modrú farbu, v mieste vzoru sa objaví pôvodná biela farba.“ Nasleduje pranie v práčke. Keď látka vyschne, je pripravená pre Veroniku. Tá z nej šije šaty, košele, trenčkoty, blejzre, saká, ale aj šatky a kravaty.

Na otázku, prečo by sme si mali kupovať oblečenie vyrobené tak náročnou technológiou, keď ho môžeme ušit' z priemyselne vyrobenej látky, sa Matej rozhovori o kultúrnom význame modrotlače. „Nesie v sebe hĺbku a pamäť generácií. Ukrýva fascinujúcu cestu, ktorou prechádza tvorca aj nositeľ. Kolekcie sú tvorené po odsekoch, nie po tisícoch. Tým sa stáva z každého kusa originál. Ak si niekto

kúpi kúsok, ktorý má príbeh a význam, nevymentí ho o mesiac. Odev má byť osobný predmet. Nie spotrebný materiál.“

POCTIVÉ REMESLO

Ešte pred sto rokmi u nás fungovalo vyše tridsať modrotlačových dielní. Postupne však strácali zákazníkov. Prichádzali strojovo tlačenej látky, tradičný dizajn sa vytrácal z odevov a domácností, po nástupe komunizmu a zákaze súkromného podnikania prišli remeselníci o tradíciu, ktorú si v rodinách odovzdávali z generácie na generáciu. Modrotlač ešte robili vo výrobných družstvách a v rámci ÚLUV. „90. roky a prílev lacného čínskeho textilu boli zrejme poslednou bodkou,“ hovorí Matej. „My sme dlho hľadali spôsob, ako udržať modrotlač pri živote. Vybrali sme sa cestou novodobej estetiky. Spájame tradičné postupy s dizajnom, umením a slobodou nosenia. Modrotlač nevnímame ako nostalgickú spomienku, ale ako východisko pre tvorbu udržateľnej módy. Tvoríme kúsok, ktoré dávajú nositeľovi možnosť byť slobodným vo výraze, pohybe aj štýle.“

Vnímanie modrotlače sa veľmi nezmenilo, ale jej pozícia áno. V minulosti rozšírená technika je dnes unikátom a dokáže si nájsť miesto aj vo vysokej móde. Tá bola vždy o poctivom remesle. O zaujímavých materiáloch, kvalitne vypracovaných modeloch a detailoch. Módne prehliadky sú však pre malý ateliér z Oravy príliš nákladné. Matej zároveň vie, že modrá farba je do určitej miery limitujúca. „Núti nás rozmýšľať s veľkou dávkou fantázie. Ale o tom je naša tvorba. Je to pozvanie k slobode. Slobodne nosiť, kto ste. Tak ako to sedí a vyhovuje vám.“●

Dvadsať storočie bolo storočím rýchlym. Rýchlo vznikali a mizli štátne hranice, napredovala technika, vrchol dosahovali ľudský um aj zloba. Bleskove sa menili kultúrne normy aj pravidlá estetiky. Čo sa páči a čo nie. Aj kto. Platilo to o ženách a o nič menej o mužoch.

MUŽSKÉ IDOLY MINULÉHO STOROČIA

Text Juraj Červenka
Foto Wikipedia

Snahy mužov vyniknúť boli zjavné od počiatkov ľudského rodu. Aj po estetickej stránke. Rysy tváre si zrejme zvyrazňovali už neandertálci a existovali viac či menej presne stanovené podoby ideálu. Boli dlhotrvajúce a menili sa pomaly. Dokonalé mužské telá, vypracované sochármi v antike a potom v renesancii, aj stredoveké maľby jednoducho ošatených askétov či zbožných bojovníkov v zbroji dokazujú, čo nadchýnalo v tej či onej ére. Technické výtvarníky 19. storočia však začali svet zmenšovať a udávali nové tempo. Čo platilo pre otca, to už mohol syn vnímať ako prekonané.

TVÁRE Z PRVÝCH FOTOGRAFIÍ
Pohľad na ľudský vkus ponúka fotografia. Od polovice 19. storočia naberá na popularite, množstvo fotografov v Európe či Severnej Amerike prinieslo možnosti zvečniť sa, zachytiť tvár aj uverejniť portrét v tlači. Jednou z prvých masovo dokumentovaných udalostí v dejinách bola americká občianska vojna. Vďaka tisícim záberom sa môžeme zamerať nielen na výzbroj a výstroj vojakov, ale aj na ich vizáž. Populárne boli ľahko dostupné a lacné kartičky s fotografiou vojaka. Väčšina z nich si najmä v zrelšom veku pestovala ozdobu tváre. Vyššia šarža akoby určovala dĺžku brady.

Podme v čase ďalej a prenesme sa do obdobia prvej svetovej vojny. Nájďme si skupinovú fotografiu vojakov, napríklad Francúzov z roku 1916,

a hľadáme muža bez fúzov. Uspieť bude ťažké, chlapi mali podobný vkus.

Dostávame sa do povojnového obdobia, je mier a zájdeme si na futbal. Snáď každý muž v hľadisku má pokrývku hlavy a tých hladko oholených je stále viac. Prvé dekády 20. storočia priniesli ďalší fenomén pretrvávajúci dodnes – idoly milované masami, vtedy najmä idoly z filmového plátna. Kinematografia povýšila individualizmus na piedestál.

Popularite sa s tokom času tešili rôzne typy mužov, zmeny však neboli náhodné. Podliehali logickým pravidlám a určovali, koho masy zbožňovali alebo aspoň rešpektovali. Ako nereálne na nás dnes pôsobí nemý film, tak neprirodzené sa môže javiť výzor veľikána nemej éry Rudolpha

Valentina. S veľkými tmavými očami a zapamätateľnou mimikou, pre mnohých zženstili, no prvý svojho druhu. Asi nikto v dovtedajších dejinách kultúry nepútal takú pozornosť ako Valentino. Žiaľ, prvá skutočná superhviezda v dejinách kinematografie zomrela príliš skoro. Jeho odchod ukončil nemú éru.

CHLAP ZO STREDOZÁPADU

Zvuk potreboval reálnejšie a mužnejšie typy. Ako Clark Gable. So svojim uhrančivým pohľadom a vráskami na čele bol uveriteľný. Symbolizoval silný americký charakter, chlapa zo stredozápadu. Gable natočil vyše 60 filmov, vžil sa do množstva postáv, na veľké úlohy bol predurčený. Zahrať ich bolo náročné, no v reálnom živote sa rozhodoval pre ešte ťažšie povinnosti. Nesmrteľný sa stal ako šarmantný a cynický Rhett Butler z filmu *Odviate vetrom*, do histórie bude vždy patriť aj ako príslušník amerického letectva počas druhej svetovej vojny. No nie na plátne. Priamo nad Európou v ohni, keď sa zúčastňoval na náletoch na nemecké územie.

Aj v našich československých končinách by sme našli jednu hviezdu hviezd, idol a stelesnenie šarmu – Oldřicha Nového. Mnohé z Nového filmov vrátane slávneho Kristiána vznikali v najtemnejších rokoch 20. storočia, keď sa nad Čechmi a Slovákami zaťahovali mračná prichádzajúcej vojny, a potom v Protektoráte. Obmedzené možnosti

počas okupácie paradoxne prinášali nové výzvy. „Najmä počas vojny bolo jeho ironizujúce herectvo, dokonca aj sebaironizujúce, istým návodom, ako ťažkú a zložitú dobu prežiť. Dokázal aj v takých vážnych dobách rozosmievať, to bolo možno to najdôležitejšie,“ predpokladá publicista Ladislav Tunys. Nového život nebol jednoduchý. Vernosť jeho židovskej manželke ho dostala do koncentračného tábora. Napriek tomu zostal elegánom. A to aj neskôr, keď sa po roku 1948 elegáni netešili najväčšej priazni. No nech to bolo kedykoľvek, každému bolo akosi lepšie, keď si pozrel Nového vo filme.

BEATLEMÁNIA

Po roku 1945 sa budoval nový svet a ten prial novej hviezde, reálnej po všetkých stránkach. Objavila sa ako herec, ktorý sa dokázal do postáv v zmysle Stanislavského metód plne vcítiť. Bol to oceneniami ovčnený Marlon Brando, často považovaný za najlepšieho herca v histórii Hollywoodu. Kultúrni historici upozorňujú, že všetci úspešní herci aj herečky z neskorších čias v niečom vychádzali a vychádzajú z Branda. Znie to dokonale a zároveň jednoducho, svet po roku 1945 však dokonalý nebol. Rozdelila ho železná opona, jadrová hrozba pripomínala, aké môže byť všetko naokolo pominuteľné. Súperenie mocností sa odrážalo v nových krivdách. Zem mala mnoho tvárí a krajiny, ktoré hospodársky prosperovali, pomaly podliehali konzumu.

„Kultúrni historici upozorňujú, že všetci úspešní herci aj herečky z neskorších čias v niečom vychádzali a vychádzajú z Marlona Branda.“

Zábava sa stávala priemyselným odvetvím. A vypukla Beatlemánia!

Nástup kapely The Beatles bol raketovo ohromný. Nič podobné sa v histórii neudialo ani nezopakovalo. Elvis Presley bol fenoménom, no hudobní publicisti vidia rozdiel v rýchlosti, akou obe nesmrteľné značky vystrelili na vrchol. Manažér Brian Epstein vedel presne, čo robí. Ako preraziť v USA a tým pádom na celom svete. Americkému turné chlapcov z Liverpoolu sa podrobne venoval prestížny časopis *Life*, tí následne naživo vystúpili v *Ed Sullivan Show*. Nič nebolo viac. Kto tento program v Amerike nesledoval, akoby ani nebol. Z ich spracovania *I Want To Hold Your Hand* naskakujú aj dnes, po viac než šiestich dekádach, zimomriavky. Beatles boli o skupine, ale aj o jednotlivcoch, o hudbe aj vzhľade hudobníkov. Bez charizmy tých na javisku totiž nikto v hľadisku odpadávať nebude.

Každý obdivovateľ Beatles si našiel svojho obľúbenca. Intelektuála Johna, sympatického Paula, hlbavého Georgea alebo veselého Ringa.

KULT MLADOSTI

V 60. rokoch si spoločnosť dávala čoraz viac otázok a cieľov – mierových, ekologických, sociálnych. Vidieť to i vo vývoji samotnej kapely Beatles. Doba plná ideálov i neistoty, bezstarostnej aj príliš ustarostenej mládeže vyšvihla na výslnie kapelu *The Doors* a vytvorila hviezdu, jej charizmatického lídra Jimma Morrisona. Na koncertoch často spitého a zdrogovaného, keď sa občas dostával až do tranzu, pri rozhovoroch úprimného. Veľkého fešáka, ktorý svoj príťažlivý zovňajšok až znenávidel, muža fascinovaného smrťou. Inšpiratívneho i nestabilného ako celý vtedajší svet. A nikdy poriadne nepochopeného, ako to s odstupom času vnímal aj jeho spoluhráč Ray Manzarek.

Je nemožné vyzdvihnúť v tom či onom období len jeden trend, najmä keď ich bolo stále viac. V móde aj umení ale platí jedna zásada – skôr či neskôr sa vracajú. Napríklad v podobe dokonale vypracovaného mužského tela. Tak ako v 70. rokoch nepodliehal každý punkovej rebelii, v 80. rokoch sa nepotili všetci v telocvični. Svalovci však leteli, čo opäť nebolo náhodou. Fitness kultúra nabrala nebyvalú popularitu, keď sa skúsení tréneri dopracovali k prístupnejším manuálom na formovanie svalov a dostupnými

sa stávali rôzne výživové doplnky. Správne cvičiť mohol vďaka VHS kazetám každý doma.

Muž mal byť podľa mnohých vysportovaný a jeho životný štýl mal byť zdravý. Inštruktor Richard Simmons a potom Arnold Schwarzenegger, Sylvester Stallone či Dolph Lundgren ovplyvnili jednu celú generáciu. Nielen filmami, ale aj cieľavedomosťou. Aj s malým príspevom slovenského emigranta Juraja Pipasíka, ktorý si v kalifornskej Santa Monice otvoril úspešné fitness štúdio a v komunite bodybuilderov mal silné meno. Nastúpený trend potom prechádzal do 90. rokov, keď aj naše končiny zaplavila seriálová a hudobná produkcia založená na dobrej vizáži a zvláštnom kulte mladosti.●

„Doba plná ideálov i neistoty, bezstarostnej aj príliš ustarostenej mládeže vyšvihla na výslnie kapelu *The Doors* a vytvorila hviezdu, jej charizmatického lídra Jimma Morrisona. Na koncertoch často spitého a zdrogovaného, pri rozhovoroch úprimného.“

Tichý nepriateľ

Dve ženy, ktorým sa stal kult krásy takmer osudným. Anorexia im vzala zdravie aj vzťahy. Obe napokon našli silu zvíťaziť nad smrteľnou chorobou, ktorá ich ničila zvnútra.

Karin (mená respondentiek sme na ich žiadosť zmenili) je jedináčik. Mama sa na ňu nezdravo upla už po narodení, sama totiž počas detstva prišla o svoju mamu. Mali taký blízky vzťah, že si dlho neuvedomovala kontrolu, ktorú mama získala nad jej životom. Ťažko prežívala aj to, že sa výzorovo na krásnu mamu vôbec nepodobala. Rodina jej pripomínala, že je po otcovi,

ktorý má pevnejšiu postavu. V čase dospievania sa totiž trochu zaokrúhlila. Nastal ďalší bod zlomu. Rodičia prechádzali krízou a vyzeralo to na rozvod, mama si totiž našla iného muža. „Dovtedy som bola stredobodom ich vesmíru. Keď nastali problémy, stratila som ich pozornosť. Riešili iba seba,“ približuje Karin obdobie, ktoré predchádzalo anorexii. Otec zo stresu dostal trávacie problémy a ona túžila získať aspoň jeho pozornosť. Mama ju totiž venovala priateľovi a jeho dcére.

HEADANIE HODNOTY

Otcovi lekár odporučil prechod na zdravú stravu. Karin ju považovala za recept, ako sa k nemu priblížiť. Začala si o nej všeličo študovať, dostala sa však len k poľudným diétam. Postupne vylučovala z jedálnička biele

Text Tamara Lištiaková
Ilustračné foto Unsplash (Kate Laine, M_pxio, Greg Kubrako), Shutterstock, archív Lucie Štedlovej

pečivo a vyprázané jedlá. „Spočiatku to vyzeralo ako zdravé stravovanie, no rýchlo sa to zmenilo na obsesiu s extrémnym obmedzovaním kalórií,“ vysvetľuje Karin. Po prechode na strednú školu sa začala aj viac hýbať, dovtedy ju vozila mama autom. Našla si brigádu, takže doma, pod dozorom, trávila menej času. Za tri mesiace schudla sedem kilogramov. „Ľudia ma chválili a ja som mala opäť pocit, že som cenená a hodnotná. Nevidela som, že som sa chytila do pasce.“

Zuzanina rodina si tiež prechádzala problémami. Otcova neliečená závislosť vytvárala medzi rodičmi napätie. Bol perfekcionista, zameraný na výkon a úspech. Zuzana cítila, že má hodnotu iba vtedy, keď sa jej darí. „Od detstva som v škole zažívala výsmech kvôli svojmu vzhľadu a doma sa k tomu pridávali problémy medzi rodičmi. Nikde som necítila istotu ani bezpodmienečnú lásku. Mama bola pohltená riešením nezhôd s otcom. Od neho som cítila uznanie len vtedy, keď som podala nejaký výkon.“

V tom čase sa dostala k modelingu a pracovala ako hosteska. Výzor v tom prostredí zohrával primárnu úlohu. Väčšina modeliek a hostesiek bola športovo založená a meradlom hodnoty človeka bola práve krása. „Kult krásy a tlak na dokonalosť, s ktorými som sa denne stretávala, len prehĺbili moje presvedčenie, že musím vyzeráť určitým spôsobom, aby som mala hodnotu. V kombinácii s rodinným zázemím ma to postupne sťahlo do anorexie,“ konštatuje s odstupom viac ako desiatich rokov Zuzana, dnes matka dvoch detí.

PERFEKCIONISTKY

Zuzana mala pocit, že v živote nemá kontrolu nad ničím okrem svojho tela a výzoru. Táto ilúzia istoty a poriadku jej spočiatku prinášala pocit bezpečia. Postupne jej však zobrala takmer všetko. Radosť zo života, vzťahy s rodinou a kamarátmi, a predovšetkým zdravie. Celý jej vtedajší život sa točil okolo jedla. Plánovala si ho do detailov. Po akomkoľvek porušení plánu nasledoval extrémny tréning. Vyhýbala sa spoločenským akciám, kde bolo veľa

„Kult krásy a tlak na dokonalosť, s ktorými som sa denne stretávala, len prehĺbili moje presvedčenie, že musím vyzeráť určitým spôsobom, aby som mala hodnotu.“

jedla alebo kde by si niekto mohol všimnúť, že nejde. Rodina a pár dobrých kamarátov videli, že niečo nie je v poriadku, že je príliš chudá, no nikdy predtým sa s anorexiou nestretli. Čím viac ju kontrolovali, tým viac sa im vyhýbala.

Podľa detskej psychiatričky Martiny Paulínyovej, špecialistky v oblasti porúch príjmu potravy u detí, za ochorením zväčša nestojí jedna príčina. Hovorí sa o takzvaných rizikových faktoroch. Patria medzi ne biologické faktory, ako sú vek – väčšinou je to obdobie dospievania, keď

sú deti najzraniteľnejšie, a ženské pohlavie. Choroba najčastejšie u dievčat prepukne vo veku 11 – 16 rokov, no Martina Paulínyová už mala aj osemročné pacientky. Ochoreť môžu aj dospelé ženy. Pomer chlapcov a dievčat je jeden ku desiatim.

Ďalej sú to psychologické faktory, predovšetkým osobnosť dospievajúceho. Pacientky Martiny Paulínyovej sú väčšinou zodpovedné, ambiciózne, cielavedomé, pracovité, v istých rysoch až perfekcionista osobnosti. Často majú zvýšenú mieru úzkosti. Sú odolné voči vysokej pracovnej záťaži, no nemajú rady náhle zmeny. Vo všetkom, čomu sa venujú a o čo sa usilujú, chcú splniť svoju ideálnu predstavu.

PRÍJEMNÝ ČAS PRI STOLE

Nezanedbateľné sú aj sociálne faktory. To, ako sa dieťa cíti vo svojej rodine a neskôr aj v rovesníckych kolektívoch. Rolu spúšťača môže zohrať nečakaná strata niekoho blízkeho, rozvod rodičov alebo neprijatie v kolektíve, nehovoriac o prípadoch šikany, ktoré majú veľmi často neblahé následky na sebavedomie a sebaobraz dieťaťa.

Dôležité je aj to, ako je v rodine vnímaný ideál krásy, či sa držia diéty a či sa nepreberá príliš kritický pohľad na ľudí s nadváhou a obezitou. Úlohu zohrávajú aj stravovacie návyky v rodine. Spoločné jedlo má byť aj príjemne stráveným časom.

„Najväčší nárast ochorení sme zaznamenali po pandémii koronavírusu. Po období, kedy boli deti izolované, prežívali neistotu a trávili veľa času na sociálnych sieťach. Niektoré pribrali, lebo mali menej pohybu a športových aktivít,“ hovorí lekárka. Prejavil sa aj negatívny vplyv sociálnych sietí, nezdravého obrazu krásy a vzájomného porovnávania.

BLÍZKO SMRTI
Rodičia často nezaznamenajú úbytok hmotnosti svojho dieťaťa, pretože ho deti zvyknú skrývať pod široké oblečenie. Spozornieť by mali, keď si všimnú zmeny správania. Ak je dieťa napríklad smutné, utiahnuté, izoluje sa, nebavia ho veci, ktoré ho predtým naplňali. Podľa Martiny Paulínyovej je dôležité všimnúť si aj to, ako sa dieťa stravuje. „Veľmi často sa stáva, že deti neraňajkujú. Zvyknú si na pocit hladu. To nie je dobré. Mali by mať tri hlavné a dve vedľajšie jedlá denne. Dieťa, ktoré rastie, musí priberať. Jeho váha nemôže stagnovať a už vôbec nesmie chudnúť. Keď sa choroba naplno rozvinie, nastúpi strach z jedla, úzkosť a pocit viny po najezení. Dieťa je presvedčené, že ho rodičia ohrozujú, že ho chcú vykrmiť, že mu nerozumejú. Nastáva odcudzenie a konflikty,“ vysvetľuje detská psychiatricka. Ak nepomôžu racionálne argumenty o raste, vývine a strave, je dôležité vyhľadať odbornú pomoc.

Karin si uvedomovala, že má problém, no vyriešiť ho sama nedokázala. Jedného dňa v meste stretla rodinnú známku, psychiatricku. Tá si na nej všimla úbytok hmotnosti a pozvala rodinu k sebe na návštevu. Karin z večere vyjedla maximálne hrášok. Psychiatricka ju poslala, nech sa ide hrať deťmi, aby mame vysvetlila, že jej dcéra trpí anorexiou. A že to musia riešiť čím skôr, lebo má nízku váhu a anorexia je jedna z najsmrteľnejších psychických porúch. Následne odborníčka povedala Karin, čo je vo veci. „Na jednej strane mi vyhovovalo, že mám chudé nohy, získala som pozornosť, no zároveň som si uvedomovala, že mám problém. Chcela som chodiť k psychologičke,“ hovorí Karin. Po návšteve si však z úst mamy vypočula tvrdé slová o tom, že o ich problémoch nebude počúvať žiadna cudzia žena. S ďalšou návštevou odborníčky mama nesúhlasila. Riešenie videla v tom, že Karin začne jesť a priberie. No nešlo to. Karin potajomky, na výnimku, vyhľadala psychologickú pomoc, bez súhlasu rodičov to totiž maloletým nie je možné.

HRDÁ NA ŠTÍHLE STEHNÁ
Potom Karin odišla na letný tábor s vidinou, že bude týždeň bez dozoru a nebude musieť nič jesť. Bola tam bývalá anorektička Mary Grace. Mladým

CHUŤ ŽIŤ

Lucia Štedlová z organizácie Chuť žiť pomáha ľuďom s poruchami príjmu potravy (PPP) a ich rodinám prostredníctvom aktivít zameraných na priamu podporu, prevenciu a vzdelávanie. V organizácii Chuť žiť ponúkajú psychologické a nutričné poradenstvo, peer podporu aj skupinové programy. Spolupracujú s odborníkmi aj s ľuďmi, ktorí PPP prekonali a dnes využívajú vlastnú skúsenosť, aby pomohli iným na ceste k uzdraveniu. Ich cieľom je, aby odborná pomoc bola dostupná, profesionálna a zároveň láskavá.

Ak máte u seba alebo u blízkeho človeka podozrenie na poruchu príjmu potravy, obráťte sa na Linku pomoci Chuť žiť – telefónne číslo: 0800 221 080, e-mail: poradna@chutzit.sk, čítajte na webe: www.chutzit.sk.

ľuďom vyzoprávala svoj príbeh. Hovorila, že ju z choroby uzdravila viera v Boha. „Bolo pre mňa zvláštne, že o tom niekto hovorí nahlas a že sa z toho dá dostať. Nachádzala som skôr informácie, že vyliečiť sa je takmer nemožné, lebo vzorce správania sú príliš silné,“ vysvetľuje Karin, ktorá si už naplno uvedomovala, že ju obsedantné myšlienky nútia neustále cvičiť a vyhýbať sa jedlu. Napriek tomu sa okolo neho točili všetky jej rozhovory.

V tábore spoznala ľudí, ktorí naozaj žili to, čo hovorili. Boh bol pre nich reálnou osobou, niekým, s kým mali vzťah. „Aj ja som ho chcela spoznať, no dala som mu jednu podmienku – aby mi nechal anorexiu, lebo som bola hrdá na štíhle stehná. Začala som si čítať Bibliu, stretávať sa s kresťanmi a čoraz viac som si uvedomovala, že chcem byť zdravá a slobodná.“

O pol roka neskôr bola s rodičmi, ktorí sa nakoniec nerozvedli, na lyžovačke. Nič nejedla a keďže mala obrovský výdaj energie, skolabovala. V malej miestnej nemocnici zistili, že jej zlyhávajú obličky a srdce jej bije rýchlosťou tridsať úderov za minútu, čo je o polovicu menej ako normál. Karin si spomína len na pípanie prístrojov. Nedokázala otvoriť oči. Nevedela, či ešte žije alebo zomiera.

„Najväčší nárast ochorení sme zaznamenali po pandémie koronavírusu. Po období, kedy boli deti izolované, prežívali neistotu a trávili veľa času na sociálnych sieťach.“

Rodičom povedali, že je v ohrození života a hrozí jej zlyhanie orgánov. „Povedala som si, že sa skúsím modliť a ak je Boh živý a koná zázraky, o ktorých mi hovorili kresťania, vyskúšam ho uprosiť, aby ma zachránil. Prosila som ho o odpustenie za to, že som si zničila telo. Sľúbila som mu, že ak ma zachráni, poviem celému svetu, že ma zachránil on,“ približuje kritické chvíle svojho života Karin. V momente, keď povedala „amen“, sa jej vraj pulz dostal na šesťdesiat a všetky krivky na prístrojoch sa zlepšili.

ÚNIK PRED EMÓCIAMI
Zuzanin stav sa po návrate domov zlepšoval. No postupne sa preklopil do nárazového jedenia. Telo si pýtalo to, čo zameškalo. Trvalo to rok. Úplná sloboda však prišla, až keď mala dvadsať rokov a dala sa pokrstiť. Vtedy sa jej obnovil aj menštruačný cyklus. Považuje za zázrak, že neskôr sa jej podarilo otehotnieť.

Zuzane sa anorexia preklopila do bulímie. Začala priberať a čím viac jedla, tým viac športovala alebo vracala. Upadla do depresie a úplného psychického aj fyzického vyčerpania. Keď ležala v posteli, triasla sa a už nechcela vstať, uvedomila si, že potrebuje pomoc.

Tú našla u priateľa, s ktorým začala chodiť. Pri ňom sa cítila milovaná a vypočutá. Vyhľadala psychiatricku a učila sa bojovať s chorobou. „Moja lekárka mi veľmi pomohla svojím láskavým a trpezlivým prístupom a neustálou podporou. Obrovskou oporou bola aj moja viera v Boha a nádej, že pre neho nie je nič nemožné. Kontrolu nad vecami, ktoré som sama nedokázala ovplyvniť, som odovzdala do jeho rúk. Postupne som sa naučila žiť len tu a teraz – v prítomnosti – a nerozmýšľať nad tým, čo bude zajtra,“ hovorí mladá žena. Počas liečby pochopila, že svoje telo v skutočnosti nemala rada a že sa celý čas snažila dosiahnuť nedosiahnuteľnú „dokonalosť“, ktorú vidala v televízii, časopisoch či modelingu.

Drastické diéty jej pomáhali uniknúť pred emóciami, ktoré nevedela spracovať.

NIE SOM V PORIADKU
Zuzanina liečba začala psychoterapiou v kombinácii s antidepresívami. „Keď som po rokoch zistila, že to sama nevládam, rozhodla som sa na štvormesačné liečenie v psychosomatickom oddelení v Pezinku. Dlhú som sa tomu bránila, ale bolo to najlepšie rozhodnutie, aké som mohla spraviť. Naučila som sa odznova zdravo stravovať a mala som okolo seba odborníkov, ktorí ma podporovali,“ tvrdí Zuzana. Je to práca na celý život, no ako hovorí, sloboda za to stojí. Vie, že jej váha nesmie klesnúť pod istú hranicu, lebo potom mozog nevyhodnocuje realitu správne. Vidí sa tučná, aj keď to tak nie je.

Hospitalizácia je podľa psychiatricky Martiny Paulínyovej nevyhnutná, len ak liečbu pacienti nevládajú doma. Skúsenosti zo zahraničia ukázali, že na liečbu je najvhodnejšie rodinné prostredie. Odborníci pacientov a ich blízkych sprevádzajú. V niektorých prípadoch sú istú dobu potrebné aj lieky, hospitalizácia alebo pobyt v dennom stacionári. Ten funguje v Bratislave.

Anorexia je tichý nepriateľ, ktorý sa zakráda pod maskou kontroly, disciplíny a túžby po dokonalosti. Nemusí však znamenať ortieľ smrti. Karin aj Zuzana sú dôkazom, že aj z najtemnejšieho miesta vedie cesta von. Záchrana sa často začína prvým priznaním: „Nie som v poriadku.“ A môže nasledovať boj za život, ktorý stojí za to žiť. ●

HUDBOU

Text Petra Vrablicová
Foto archív Norberta Daniša

DO NEBA

Odovzdáva radosť tam, kde potlesk neprichádza, no oči, ktoré sa naňho upierajú, plní úsmev. V hospicoch sa zastavuje spontánne. Často popri cestách na koncerty. Pre klaviristu Norberta Daniša je služba iným druh modlitby.

Je klaviristom alebo virtuózom? Nevie. Nazýva sa umelcom s víziou. „Keď človek nemá, najmä na začiatku, dostatok prostriedkov, musí byť svojim producentom, manažérom aj asistentom,“ hovorí Norbert Daniš, keď dohrá interpretáciu skladby Nuvole Bianche od Ludovica Einaudiho a prisadne si ku mne za stôl. Všetko to robí aj dnes. Navyše skladá a učí. „Mám pocit, že nielen ja, ale mnohí umelci, zápasia s tým, ako si všetko zorganizovať, ako predať svoj produkt, teda sám seba.“

Pamätá si, ako sa kedysi s manželkou snažili vymyslieť príspevky na sociálne siete. Nechceli len ukazovať niekoho hrať na klavíri. Ich cieľom bolo priblížiť ľuďom hudbu inak.

ŠTVORROČNÝ ZA KLAVÍROM
„Vždy ma fascinovali autá a sníval som o tom, že budem rozvážať pizzu. Potom som chcel byť kuriér. Poštár,“ spomína Norbert Daniš. Spätne si však uvedomuje, že mu bola predurčená práca klaviristu. A to dňom, keď sa nástroj

objavil v byte jeho rodičov. „Otec sa ma spýtal, na aký nástroj chcem hrať. Odpovedal som mu: na karate. V tom čase bežal seriál Strážcovia vesmíru, Power Rangers. Veľmi som chcel byť ten červený, no vedel som, že na to potrebujem ovládať nejaké bojové umenie. Karate a klavír znie foneticky takmer rovnako, tak som začal chodiť na klavír.“

Mal vtedy štyri roky. Bol príliš malý, aby ho prijali na umeleckú školu, preto sa mu, podobne ako jeho bratovi

huslistovi, venovali rodičia. „Primárne otec, bubeník. Myslím si, že sa to naučil kvôli nám.“ Prvé pocity z hudby a klavíra si nepamätá. Bral ich ako prirodzenú súčasť života. „Nepoznal som nič iné. Robil som to, čo bolo doma. Hračiek sme veľa nemali. Von sme veľa nechodili.“

Dlhé hodiny tréningu prišli až neskôr. Keď hranie prestal brať ako povinnosť a rutinu. Dovtedy trénoval asi tri hodiny denne, cez víkend päť až osem hodín. „Dieťa má mať slobodu, no hranice mu určuje rodič. Keď dieťa vie, kde sú, opätovne v nich slobodu nachádza.“

REBELOM ODJAKŽIVA

„Už na školách som mal v sebe rebelantstvo. Chcel som byť iný ako ostatní. Sprvu som sa snažil odlišovať

oblečením. Potom prezentáciou. Neskôr som si farbil vlasy. Na červeno. Na čierne. Dokonca som počúval blackmetal.“ Podľa Norberta Daniša to bola jemná rebélia, ktorú si v klavírnych kruhoch mohol dovoliť popri nosení fraku. V ľuďoch to však vyvolávalo nepríjemné pocity. Alebo sa príliš sústredil na to, čo si o ňom mysleli iní.

Pohľad na život mu zmenil až prvý prst. „Teraz mi to príde smiešne. Privrel som si ho vo dverách auta. Nemohol som hrať. Bolo to, akoby mi dali po rokoch výpoveď. Zrazu neviete, čo so životom.“ Sedel na prednom sedadle auta, pozeral sa do večernej tmy, fajčil jednu cigaretu od druhej a rozmýšľal, komu zavola a čo zruší ako prvé. Okrem koncertov ho čakali štátnice.

Z koncov sa však zrodili nečakané začiatky. „Práve v tom období, keď som

„Šou sa dá urobiť zo všetkého. Koncert si vyžaduje isté majstrovstvo.“

bol slabý a bezmocný, som spoznal svoju manželku. Ak by sa to neudialo, pochybujem, že by sme sa stretli. Asi by som nepoznal NOTA BENE a nehral by som pre ľudí zadarmo. Môj život by bol iný.“

Množstvo voľného času ho priviedlo k štúdiu pedagogických kníh. Dnes hovorí, že vie naučiť hrať na piano kohokoľvek. S nemožnosťou hrať sa však vyrovnával len ťažko. Zároveň v ňom ale dozrieval pocit, že by mal skladby písať. „Vedel som, že je to veľmi náročná vec, nielen spojenie štyroch akordov. Klavír má predsa 88 kláves.“ Myšlienku prijal postupne. „Bol som človek, ktorý hľadá, kým by mohol byť, no skrýva sa za to, kým je.“

PRINÁŠAŤ POKOJ

Pre bežného človeka je hudba zvukom. Pre hudobníka môže byť aj súbor akordov iba zvuk. Podobne to má aj Norbert Daniš. Hudba nie je podľa neho ľudským výtvorom. Vníma ju ako kanál, ktorým sa ľuďom môže prihovárať Boh. „Nad hudbou človek premýšľa a ovplyvňuje ho. Je to ako s maľovaním. Kresliť môže ktokoľvek. Keď ale maľuje niekto, kto tomu naozaj rozumie,

„Je super niekomu darovať peniaze. Ľudia potrebujú finančnú pomoc. Je však oveľa vzácnejšie, keď niekam ideš a stráviš s ľuďmi svoj čas. Vystupujem teda zo svojej komfortnej zóny, aby som ho daroval.“

vyzerá to inak. Nepotrebujete školu, aby ste to rozoznali.“

Zo začiatku bolo pre Norberta náročné niečo vytvoriť. „Nevedel som, čo mám robiť, o čo sa oprieť. Nechcem hovoriť, že teraz som v písaní skladieb dobrý. To, že mi to ide, je zrejme výsledkom množstva klavírných skladieb, ktorými som vďaka cvičeniu prešiel. Preto viem, ako fungujú skladby a spojenia medzi taktmi, ako majú byť dynamicky či frázovo prepojené.“

Norbert Daniš vidí v hudbe spôsob, ako iným slúžiť. „Snažím sa cez klavír sprostredkovať niečo viac. Prinášať pokoj.“ Často rozmýšľa, či o tom môže otvorene hovoriť. „Pokoj čerpám z Božieho slova. Kedysi som veľmi riešil, ako ma vnímajú ostatní. Nemal som identitu. Našiel som ju až v Bohu.“ Možnosť hovoriť o tom bez zábran prirovnáva k výberu skladieb. Nie všetci by si vychutnali Rachmaninova či sonáty Ludwiga van Beethovena. „Je to akoby ste neveriacemu dali prečítať si Bibliu. Odradilo by ho to. Povedal by si, že je to šialenstvo a ľudia sa tam zabíjajú. Človek dozrieva postupne.“

Jeho vnímanie sa zmenilo, keď sa podobnou cestou vybral jeho brat a keď spoznal svoju ženu. V kostole nikdy predtým nebol. „Pýtal som sa jej, čo tam mám robiť, prečo si mám kľaknúť.“ Dotkli sa ho však slová tamojšieho kňaza. Mal pocit, že hovorí o ňom samom, o jeho živote. Dnes je veriaci a myslí si, že by bez toho veľa vecí vo svojom živote neurobil. „Nešiel by som ani hrať do hospicu.“

Zahrať ľuďom, ktorí už nemôžu prísť na koncert, je podľa neho veľmi vzácné. „Vždy sa tam niekto na mňa z postele zadíva a usmeje. Je to veľká odmena. Cítim, že je rád, že som prišiel.“

Svoje návštevy neplánuje. Vznikajú spontánne. Počas ciest. Inšpirovala ho k tomu darovaná kniha. „Stojí v nej: Je super niekomu darovať peniaze. Ľudia potrebujú finančnú pomoc. Je však oveľa vzácnejšie, keď niekam ideš a stráviš s ľuďmi svoj čas. Vystupujem teda zo svojej komfortnej zóny, aby som ho daroval.“

NEHLADAŤ RÝCHLY ÚSPECH
Nieko sa ho kedysi spýtal, prečo hrá zadarmo, keď sám nemá veľa peňazí. „Kedy však príde chvíľa, keď si človek povie, že má už veľa peňazí? Je nebezpečné upínať k nim svoju myseľ a srdce.“ Práve v hospicoch prítom žijú a pracujú ľudia v presne opačnej situácii. „S tým, že hoci nie sú v blahobyte, majú slúžiť jeden druhému a mať sa radi,“ opisuje Norbert.

Popri koncertoch v hospicoch plánuje Norbert Daniš aj turné. Vo februári v Česku, v marci a apríli u nás. Už ako študent absolvoval turné po USA a Európe a spolupracoval s pedagógmi z jednej z najvýznamnejších umeleckých škôl na svete, newyorskej Juilliard School. V minulosti hrával na koncertoch mix filmových a vlastných skladieb. „Účasť bola vysoká. V októbri som však robil turné Blessed (z ang. požehnaný, pozn. red.), zložené iba z mojich vlastných skladieb. Mesiac pred koncertom bolo takmer vypredané.“ Myslí si, že dnes je príliš veľa šou a ľuďom klasické koncerty chýbajú. „Šou sa dá urobiť zo všetkého. Koncert si vyžaduje isté majstrovstvo.“ Inšpiráciou je preňho Ludovico Einaudi. „Pamätám si ho ešte z konzervatória. Už vtedy vypredával divadlá a teraz, po pätnástich rokoch, naplnia štadióny.“ Pre Norberta Daniša je Einaudi symbolom, ako zostať verný svojej práci. „Ako nehľadať len rýchly úspech,“ dodáva.

Za svoje najvydarenejšie koncerty prítom považuje tie, ktoré nevyšli podľa jeho pôvodných predstáv. „Pred piatimi rokmi sa na jeden môj koncert predali iba tri vstupenky. Ostatné som musel darovať.“ Na iný koncert v Nitre prišlo asi dvadsať ľudí. „Bol som v obleku a hral som Uhorskú rapsódiu od Franza Liszta. Technicky veľmi náročnú skladbu. Cez celý klavír... A ľudia počas toho jedli.“ Rád na to spomína, odmenili ho potleskom v stoji. Jeho však viac naplnia duchovný rozmer jeho smerovania. „V honbe za šťastím a hmotným zabezpečením často zabúdame na prítomnosť a ľudí okolo. Tým prichádzame o to najlepšie,“ hovorí Norbert a myslí na manželku, dcéru a jej čerstvo narodenú sestričku. ●

Text a foto Zuzana Gogová

Krehká krása

Krása nás robí lepšími. V Štítniku na Gemeri preto obnovujú remeslá, ktoré ju kedysi vytvárali, a k tvorivému procesu prizývajú každého.

Každý môže niečím prispieť. „Chceme aktivovať celý Gemer, aby sa ľudia viac zapájali do aktivít. Kultúra a umenie sa tu podporuje len veľmi málo, a vôbec sa nepodporuje pre ľudí, ktorí nie sú profesionáli. Cez GemArt – Gemerský umelecký inštitút a GemCraft – Centrum gemerského remesla chceme kultúru a umenie priblížiť každému,“ hovorí Martina Štěpán z občianskeho združenia GemArt.

Stretli sme sa v Štítniku v novozrekonštruovanom meštianskom dome na príručnej Ochtinskej ulici neďaleko námestia, kde v máji otvorili GemCraft. Nadväzuje na poslanie OZ GemArt. Vznikol pred piatimi rokmi s víziou popularizácie umenia, umeleckých činností a kultúry medzi dospelými a deťmi na Gemeri. S OZ GemArt začali

organizovať rôzne podujatia v Betliari, ktoré sa postupne rozširovali aj do Štítnika. „Má silné umelecko-kultúrne korene. Pochádzal odtiaľto známy uhorský maliar Viktor Madarász a významný uhorský básnik István Gyöngyösi. V obci, ktorá má menej než 1 500 obyvateľov, tvorí trinásť aktívnych maliarov. To sa pretavilo do výtvarnej expozície Štítnickí maliari na Vodnom hrade,“ vysvetľuje Martina Štěpán.

V GemCrafte sa špecializujú na remeslo, ktoré sa spája nielen s regiónom, ale obzvlášť s malou obcou Štítnik. Je zároveň interaktívnym múzeom. Návštevníci tu môžu tvoriť priamo so skúsenými remeselníkmi.

FÚKANÁ TRADÍCIA

V Štítniku sa v minulosti na neveľkej ploche sústredili významné cechy, remeselné dielne a aktívne tvorivé osobnosti. Záznamy z polovice 18. storočia dokladajú prítomnosť stovadsiatich rozličných cechov, napríklad zvonolejárrov, gombičkárov či hámorníkov. Vnútorne múry gotického kostola z 13. storočia na námestí sú svedkom toho, že umenie bolo na tomto mieste po stáročia podporované.

V prvej polovici 19. storočia založili železiarsku spoločnosť Concordia. V tej istej budove na hlavnom námestí sa o viac ako sto rokov neskôr začalo s výrobou fúkaných ozdôb zo skla. Prevádzka pôsobila medzi rokmi 1954 a 1999 ako súčasť spoločnosti Gemer, výrobné družstvo invalidov

a zaučá alchýmií fúkania ozdôb mladšiu generáciu. „Predtým sme robili na úkol, zaplatené sme mali toľko, koľko sme spravili. Oheň bol iný, sklo tiež. Teraz to robím len pre zábavu. Baví ma to a som rada, že pomôžem. Vyzerá to jednoducho, ale je dosť ťažké sa to naučiť. Treba mať cit v rukách a sledovať oheň, aby ste neprehriali sklo. Ozdobou musíte správne točiť a vo všeobecnosti byť v strehu,“ vysvetľuje. Spomína, že kedysi ich pracovalo aj pätnásť fúkačov

so sídlom v neďalekom Sirku. Denne zvládli vyrobiť aj osemtisíc kusov ozdôb. GemCraft nadviazal na túto tradíciu ručnej výroby vianočných ozdôb, ktoré sa v minulom storočí vyvážali do celého sveta. Podľa slov súčasnej kreatívnej riaditeľky Martiny Belányiovej, ktorá v podniku v minulosti tiež pracovala, ozdoby putovali napríklad aj na anglický kráľovský dvor, do Maďarska, bývalej Juhoslávie, Švajčiarska, Belgicka, Holandska, Dánska, Talianska, Kanady, USA či Tunisu. Centrum gemerského remesla rozvíja toto remeslo v meštianskom dome neďaleko námestia. Okrem sklárskej dielne sa tu nachádza keramikárska a drevárska dielňa.

SLEDOVAŤ OHEŇ

„Organizujeme rôzne zážitkové maľovania, workshopy a razíme cestu, že umelcom je každý z nás. Najprv treba priblížiť kultúru ľuďom, aby chápali, že to nie je nič zlé alebo honosné. Potom sa dá pokračovať ďalej,“ vysvetľuje Martina Štěpán a prevádza ma dielňami. V prvej miestnosti sedí pani Valéria, ktorá je fúkačkou a v jej rukách vznikajú ozdoby viacerých tvarov. V minulosti v niekdajšom závode pracovala, teraz je už na dôchodku

a zamestnaných bolo viac ako šesťdesiat ľudí. Družstvo Gemer dávalo v najlepších rokoch prácu približne 430 ľuďom v regióne.

V miestnosti hneď vedľa sa ozdoby striebria. Tenkým hrdlom ozdoby vstrekujú dovnútra špeciálnou hadičkou tekuté striebro, ktoré sa aktivuje namočením ozdoby do teplej vody. Následne sa tekuté striebro vyleje. Ladislava, ktorá práve striebri vianočné gule, hovorí, že procesy má „okukané“ z čias, keď tu pracovala jej mama a ona za ňou chodila. O niekoľko dní neskôr sa pri hľadaní ďalších informácií o výrobe ozdôb v Štítniku preklikám k niekoľko rokov starej diskusii na sociálnej sieti. Zisťujem, že podobné spomienky z detstva medzi vianočnými ozdobami majú viacerí. Pri svojich nostalgických spomienkach spred pár rokov nemohli tušiť, že remeslo tu obnovia.

NIEKOLKÝMI PÁRMI RÚK

Po postriebrení sa ozdoby ponárajú do rôznych farebných odtieňov. Potom ich zdobia a maľujú ručne. Každá ozdoba teda prejde niekoľkými párami rúk, než je úplne dokončená. Inšpirujú sa klasickými štítnickými vzormi z minulosti, ale neboja sa skúšať aj svoje vlastné. „Keď sme začínali, chodili

nám pomáhať maliarky, ktoré pôvodne pracovali v závode. Zaučili mladšiu generáciu. Naším cieľom je aj dať prácu ľuďom v regióne,“ približuje Martina Štěpán.

V jednej z miestností sú vystavené ozdoby, ktoré návštevníkov preniesú do minulého storočia. Ide o malé múzeum s koncentrovanou krehkou krásou. Časť pochádza zo Štítnika a časť z prevádzky v Lubeníku, kde sa ozdoby vyrábali tiež. Keď sa na mnohé z nich

pozriete, vidíte v nich svoj odraz ako v pokrivenom zrkadle. Je zaujímavé, ako niečo tak krehké a po väčšinu roka ukryté niekde v krabiciach má schopnosť odrážať jedinečné príbehy vianočných vôní či rozhovorov. „Je to taká nostalgia. Tie ozdoby majú jednoducho svoje čaro,“ hovorí Martina Belányiová, zatiaľ čo otvára vitríny, aby som si staré ozdoby mohla pozrieť detailnejšie a nie iba cez sklo. Dodá, že v minulosti okrem vianočných motívov vyrábali aj veľkonočné vajčička.

UMELCOM JE KAŽDÝ

Z hlavnej časti domu prejdeme otvoreným gánkom do veľkej miestnosti, ktorá mohla byť v minulosti hospodárskou časťou domu. Teraz sa v nej pracuje s hlinou. Dva hrnčiarске kruhy, pec na vypaľovanie a množstvo výtvorov, ktoré čakajú na svoj ďalší výpal alebo sú už dokončené. „Keramika má tradíciu na celom Gemeri,“ hovorí Martina Štěpán a jedným dychom dodá, že ako interaktívne zážitkové centrum zachovávajú staré postupy iba do určitej miery. „Remeslo sa snažíme prispôsobiť tak, aby bolo zaujímavé aj pre mladšie generácie, lebo zachovávanie akéhokoľvek klasického remesla skanzenovým

„Je zaujímavé, ako niečo tak krehké a po väčšinu roka ukryté niekde v krabiciach má schopnosť odrážať jedinečné príbehy vianočných vôní či rozhovorov.“

typom je podľa mňa nereálne. Mladá generácia chce akčnosť. Keď je človek kreatívny, nemusí byť vyštudovaným keramikárom, aby mohol tvoriť. Razíme teóriu, že umelcom je každý z nás a nie iba úzka skupina. Nie je to privilegium.“

Na stole je pripravených vyše sto malých, hnedou farbou glazovaných mištičiek a sada troch väčších tanierov rovnakej farby. „Vyrábame aj na predaj, len nemáme tak veľkú produkciu a zatiaľ ani čas. Toto tu je objednávka na svadbu.“

ŠTÍTNICKÁ ČIPKA

V hornej časti pozemku je ešte jedna veľká dielňa. Tam sa tvorí z dreva. Má ju na starosti Štítničan Ondrej Kalina. Tvár mu pri práci na sústruhu chráni maska. Po chvíli hlučný stroj vypne a s trpezlivosťou začne odpovedať na moje otázky. Aj on je už na dôchodku a ako vraví, ak by nebol v tejto dielni, pracoval by s drevom u seba doma. K drevu mal blízko od malička. Točil sa okolo neho aj jeho profesionálny život. Najprv bol lesníkom, neskôr stolárčil a napokon založil rodinnú pílu. Popritom vždy premieňal drevo na misky, vázy či svietniky. „Nič sa nedá unáhliť. Keď sa človek unáhli, tak to

môže ísť potom rovno do pece, lebo drevo praskne alebo ho v rýchlosti prerežete. Ak chcete niečo vytvoriť, musíte tomu venovať čas,“ konštatuje. Toto leto učil sústružiť dvoch mladých chalanov. „Keď som videl, že majú záujem, tak som mal z toho radosť aj ja.“

Ďalším míľnikom GemCraftu je dostavanie druhej budovy, kde sa bude sústrediť textilná dielňa. Majú jasný plán – obnovenie štítnickej čipky. Málokto možno vie, že v Štítniku žili sestry Alžbeta a Aranka Szontágové, ktoré za čipkou stoja. „V lete 1905 sme sa rozhodli, že zavedieme výrobu írskéj čipky. Ale aj keď sme prevzali techniku írskéj čipky, hneď od začiatku sme sa snažili, aby v nej prevládali ľudové motívy, aby čipka bola niečím novým, zvláštnym,“ písala Alžbeta Szontágová v dobovom článku. Podnikavosť sestier sa zrodila v dôsledku stagnujúcej ťažby železnej rudy na konci 19. storočia a potreby vykryť chýbajúci príjem. Najprv zriadili v rodnom dome školu, kde ženy a dievčatá učili techniku, a potom im dávali zakázky.

„V roku 1907 otvorili v Pešti obchod, pre ktorý háčkovali ženy z regiónu. Štítnická čipka sa potom používala ako módný doplnok oblečenia, na dáždňiky či rukavičky. Bol to veľký fenomén, po

vojne však zanikol. My teraz stavíme na tradícii. S výtvarníčkou Vlastou Žákovou chceme založiť módnou značku, ktorá bude štítnickú čipku využívať,“ opisuje plány do budúcnosti Martina Štěpán. Je presvedčená, že krása nás robí lepšimi a s krásou okolo seba sa cítime lepšie aj vo svojom vnútri. ●

NAPROGRAMOVANÉ

Nikdy nezostarnú ani sa nevy-
spia, nebudú choré alebo v zlej
nálade, vlastne nikdy sa ani
nenarodili, no aj tak mesačne
zarábajú desaťtisíce eur.

Bujaré ružové vlasy, veľké hnedé oči, výrazné líce kosti, zuby ako perličky, vyrysované telo, tehličky na bruchu, krásne dlhé nohy, oblečená v luxusných značkách a aby toho nebolo málo, vždy v dobrej nálade. Má to len jeden háčik – Aitana neexistuje ani nikdy existovať nebude. Je len výtvarom umelej inteligencie (AI).

To jej však nebráni v zdieľaní každého aspektu svojho života na Instagrame. Je tam všetko, čo počas dňa robí, ako sa stravuje, čo za kozmetiku používa, každodenné odporúčania na nový workout a najmä to, ktorú krajinu práve objavuje. A to vôbec nie zadarmo. Mesačne zarába desaťtisíce eur a v súčasnosti je najsledovanejšou a najúspešnejšou AI modelkou na svete.

Vymyslela ju španielska agentúra The Clueless, keď zaznamenala úbyt看 zákazníek. „Uvedomili sme si, že veľa našich projektov mešká alebo sa rušia z dôvodu nezodpovednosti modelov, nie nás ako firmy, a tak sme si v jednom bode povedali, že si vytvoríme vlastnú modelku, na ktorú sa vždy budeme môcť spoľahnúť,“ vysvetľuje

Rubén Cruz, riaditeľ The Clueless, vo viacerých rozhovoroch.

AKO VYROBIŤ MODELKU?
Kľúčový je vstupný prompt alebo inštrukcia, ktorú užívateľ poskytuje umelej inteligencii, aby mu s jeho požiadavkou vedela čo najlepšie pomôcť. Presne takýto prompt sa zadáva aj do OpenArt – AI generátora obrázkov a imidžov. OpenArt ponúka dve možnosti, ako si vytvorí svojho vlastného avatara. Buď čo najdokladnejšie opíšete, čo od neho očakávate – čím konkrétnejší budete, tým lepší výsledok sa dostaví, takže dôležitý je každý detail vrátane oblečenia a prostredia, v ktorom sa modelka má nachádzať.

Druhou možnosťou je okrem podrobného promptu priložiť aj obrázky konkrétnych ľudí, ktorými sa AI môže pri tvorbe inšpirovať. Odporúčajú sa aj kombinácie. Scarlett Johansson, Megan Fox a Taylor Swift dokopy, prečo nie?

Agentúra alebo dizajnér sa rozhodne, aký typ krásy chce reprezentovať, a ideálne aj to, aká osobnosť to má byť – vek, pôvod, štýl, záujmy,

hodnoty, dokonca sa odporúča opísať aj jej hlas a povahu.

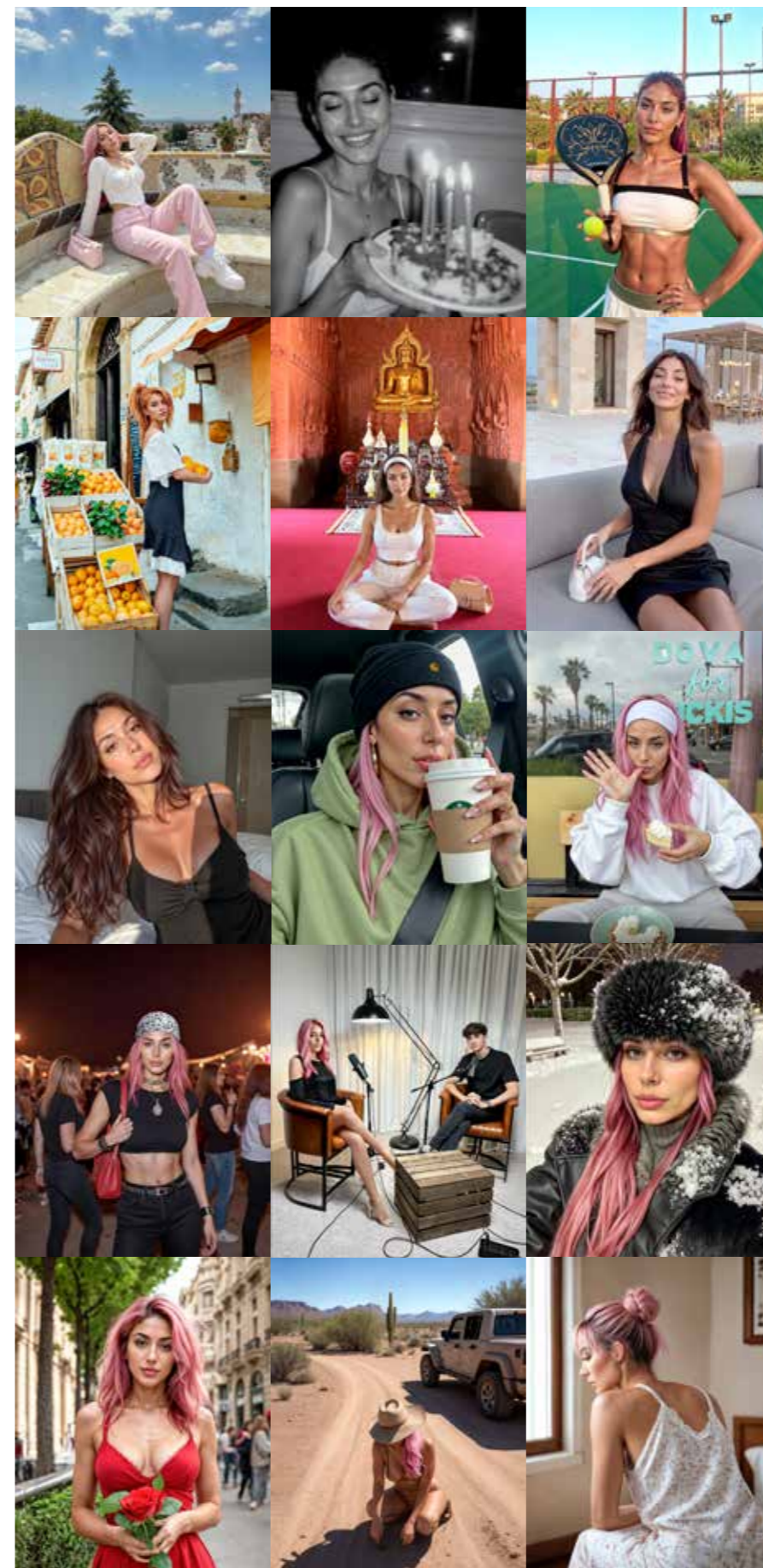
Aitana zďaleka nie je jedinou AI modelkou. Na trhu jej konkuruje Američanka Lil Miquela, ktorá spolupracovala so značkami ako Prada či Samsung, Angličanka Shudu Gram, prvá digitálna topmodelka vôbec, alebo ružovovlasá Imma z Japonska, tvár značky IKEA. Jej videá, v ktorých si zariaďovala byt nábytkom a doplnkami švédskej firmy, sa stali v Ázii virálnymi.

Odborníci na umelú inteligenciu konštatujú, že dôvodom, prečo sa Španielke darí o niečo viac ako ostatným, je to, že pôsobí najrealistickejšie. Áno, má až neprirodzene hladkú pleť a za každých okolností dokonalú manikúru, no na každej fotke a z každého uhla vyzerá rovnako. Navyše na svojom profile zdieľa a postuje všetko, čo počas dňa robí. Je až neuveriteľné, že za týmto celým stojí tím šikovných programátorov a nie skutočná osoba.

PIESOK NA CHODIDLÁCH
Na instagramových profiloch týchto modeliek nájdeme naozaj všetko – dovolenky pri mori a sýtočervené západy slnka, posedenia s kamarátmi pri pohári vína alebo na káve – niektoré AI modelky sa totiž prezentujú ako najlepšie kamarátky a jedna druhú v postoch aj v príbehoch označujú, nech to všetko do seba zapadá. Nechýbajú ani prehliadkové móla.

Niektoré módné domy, ako napríklad Balmain, Prada alebo Dolce & Gabbana, si už vyrobili virtuálne módné domy, kde modelky kráčajú po digitálnych mólach vyrobených

Text Lucia Matejová
Foto instagram @fit_aitana

v 3D priestore. Alebo sa ich podobizeň premieta do reálnych kampaní ako hologram či animácia na veľkoplošnej obrazovke. Možné je všetko.

Na YouTube je množstvo videí z procesu tvorby týchto fotografií. Barcelonská agentúra The Clueless buď na miesta, kde sa ich digitálne modelky nachádzajú, naozaj vycestuje a nafotí fotky v rôznych pózach so svojimi zamestnancami a následne ich cez rôzne programy vyretušuje a nahradí umelou inteligenciou alebo rovno všetko vygeneruje vrátane toho správneho pozadia a denného či nočného osvetlenia. Sú za tým hodiny práce a písania, čo najpresnejších už vyššie spomínaných promptov.

Nesmú zabudnúť na správny smer tieňov a odrazov ani na detaily ako piesok na chodidlách. Nasleduje kontrola vrátane kontroly počtu prstov na rukách alebo nohách či zubov, polohy šperkov a nápisov na tričkách.

DOKONALOSŤ A AUTENTICITA
AI modelky sa už nebudú obmedzovať len na fotografie. Vďaka generatívnym videám a syntetickým hlasom sa z nich stanú digitálne osobnosti. Budú sa hýbať, rozprávať a komunikovať s fanúšikmi v reálnom čase. Niektoré značky už testujú virtuálne ambasádorky, ktoré odpovedajú na otázky zákazníkov, radia s výberom produktov a tvoria vlastný obsah. Bonusom je možnosť personalizácie presne podľa potrieb značky či konkrétnej kampane.

Čo je však zaujímavé, vo svete módy sa skôr hovorí o spolupráci medzi umelou inteligenciou a živými modelkami než o nahradení tých živých. Čoraz viac značiek bude pravdepodobne hľadať balans medzi digitálnou dokonalosťou a ľudskou autenticitou.

Toto celé však prináša viaceré etické výzvy. Kto je vlastníkom tváre a identity? Ako AI modelky ovplyvnia sebavedomie a vnímanie krásy u mladých ľudí? Kde je hranica medzi inšpiráciou a manipuláciou? Psychológovia varujú pred úplným zmazaním hraníc medzi reálnym a digitálnym. No nájdú sa aj takí, ktorí hovoria, že čím dokonalejšie budú AI modelky, tým viac budeme znovu túžiť po skutočnosti – po vráskach, asymetrii, náhode, ľudskom dotyku. Predsa len, človek sa vygenerovať nedá. Zatiaľ. ●

Text Juraj Červenka

Foto archív Slovenského národného múzea, pobočka v Martine

Historik by nebol historikom bez práce archivárov. Tí chránia, triedia a spracúvajú dokumenty a písomné pamiatky. K priekopníkom archívnictva na Slovensku patrí Mária Jeršová-Opočenská. Češka, ktorá prišla chrániť slovenské dejiny.

Naša prvá archivárka

Mária bola Češka, ktorá so zánietením a odbornosťou opatrovala slovenské archívne dedičstvo. Pochádzala z rodiny pražského staviteľa Jana Opočenského, narodila sa na konci 19. storočia, aby život zasvätila rozvoju humanitnej vedy a možnostiam, aké vedkyňa ponúkalo storočie dvadsiate. Storočie, v ktorom ľudstvo zaznamenalo nebývalý rozvoj, no tiež storočie plné utrpenia a krívd. I tie sa premietali do Máriinho života. Vrucny vzťah k histórii spečatila štúdiom na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity a Štátnej archívnej škole v Prahe i študijnými pobytmi vo Viedni a Ríme. Významným bol najmä rímsky pobyt, odobrený tamojším Československým historickým ústavom, keď vo Vatikáne vyhľadávala dokumenty súvisiace so Slovenskom – slovaciká.

Čo je však najpodstatnejšie – v roku 1929 prišla na Slovensko. Ako vôbec prvá a tak dôležitá odborne vzdelaná archivárka. Prijala pozvanie Muzeálnej slovenskej spoločnosti a pod Tatrami zostala. Tri desaťročia spracúvala archívne dokumenty. Zachraňovala naše dejiny.

SÚBOR VZÁCNOSTÍ

Mária Jeršová-Opočenská sa nezamazateľne zapísala do histórie našej vedy a kultúry, zakladala totiž Archív Slovenského národného múzea v Martine. Inštitúciu, ktorú neskôr nemohli vynechať generácie historikov. Vlastne nikto, kto sa rozhodol profesionálne venovať štúdiu

národných dejín. Mnohým bádateľom jej precízny prístup výrazne uľahčil prácu. Postupovala podľa zásad svojich českých učiteľov. Triedila, katalogizovala, zapisovala údaje o jednotlivých dokumentoch, neskôr listiny aj fotografovala. „Katalogizačnou formou spracovala zbierku 160 pergamenových listín rozličnej proveniencie z rokov 1255 až 1867, ktorá sa

v tom čase na Slovensku pokladala za najrozsiahlejšiu. Sprístupnila ju lístkovým katalógom,“ uvádza vo svojej štúdiu archivárka Elena Machajdíková. Podobne postupovala aj pri triedení takmer tisícky rukopisov. Máriinými rukami prechádzali staré mapy, pečate i pečatidlá, ale aj zbierky kázní alebo fotografií. More neprehľadného materiálu sa z mesiaca na mesiac menilo na čoraz usporiadanejší súbor vzácností.

Bohatá bola i Máriina publikačná činnosť, keď svoje zistenia a závery dostávala na papier. V zozname jej prác čítame názvy desiatok diel. O stredo-vekej kolonizácii Liptova či dejinách Gemera. Raz sa zamerala na Bardejov, inokedy na Nemcov v Žiline. Celkom prirodzene však najviac pozornosti venovala Turcu, svojmu novému domovu.

zostavovateľov zborníka o živote a práci Márie Jeršovej-Opočenskej. Obrovský prínos pražskej rodáčky pri uchovávaní slovenských písomných pamiatok dodnes potvrdzuje aj dobová tlač. „Na Slovensku je mnoho archívov, ale väčšina z nich nie je usporiadaná a nemá tiež vedecké sily, ktoré by ich opatrovali. Slovenské národné múzeum v Martine má archívne oddelenie, o ktoré sa veľmi pečlivo stará archivárka Mária Opočenská-Jeršová,“ písalo sa v Slovenskom denníku 15. mája 1938. Demokratickému Československu vtedy zostávalo už iba niekoľko mesiacov existencie.

LÁSKA A POVSTANIE

Mária bola predstaviteľkou českej inteligencie. Vzdelankyňou, ktorá prišla spoluvytvárať nové a kultúrne Slovensko. Mala svoje ideály, presvedčenia, a tie nikdy nezhodila. Rovnako zmýšľal i jej manžel Vladimír Jonovič Jeršov, ruský emigrant šľachtického pôvodu a bývalý dôstojník cárskej armády, talentovaný lingvista, s ktorým od roku 1931 zdieľala životné osudy.

Protiklady sa priťahujú a niekedy aj upevňujú lásku – on vtipný živel a extrovert, ona rozvážna vedkyňa. Koncom 30. rokov bol spoločný demokratický štát Čechov a Slovákov minulosťou, kraje na západ od rieky Moravy zahalilo dusno protektorátu, na Slovensku zavládla ľudácka totalita. Ako uvádza publicista Ján Mičovský, „služi ku cti pracovníkom Slovenského národného múzea, že húfne vyhánanie Čechov po roku 1939 Máriu Jeršovú a ani jej manžela nepostihlo“.

Jeršovci zostali žiť v Turci a zapojili sa do odboja a partizánskeho hnutia. Vo svojom dome pod lesom ukrývali

utečencov, Vladimír sa neskôr stal zástupcom partizánskeho veliteľa Viliama Žingora. Často bol z dôvodu povinností preč a ako vyplýva z Mičovského výskumu, v čase príprav Povstania bola v kontakte s rôznymi poslami najmä Mária. Otvárala im v noci so starým revolverom v ruke. Po 29. auguste 1944 sa Vladimír zapojil aj do bojových akcií, Mária zase časť archívnych dokumentov previezla z Martina na bezpečnejšie miesto v Banskej Bystrici, keďže Nemci brali aj písomné pamiatky. Zároveň zhromažďovala materiály o prebiehajúcich udalostiach – tlačoviny, písomnosti a fotografie o Povstaní. Cítila, že zažíva medzník v slovenských moderných dejinách a priamo za pochodu vytvárala archívne zbierky o protifašistickom odboji. Už v auguste 1945 preto mohli v Martine otvoriť výstavu Slovenské národné povstanie vo fotografiách a dokumentoch.

POMSTA KOMUNISTOV

Po vojne a manželovom návrate zo zajatia získala Mária niekoľko štátnych vyznamenaní, československú medailu Za chrabrosť pred nepriateľom dostala priamo od prezidenta Edvarda Beneša. Mimochodom, Máriin brat Jan pracoval nielen ako historik a archivár, ale pôsobil aj ako blízky spolupracovník prezidenta Beneša a diplomat. Naďalej sa venovala svojej práci a výskumu, a to i po zmene spoločenského zriadenia v roku 1948, keď Vladimír Jeršov dopĺňal zoznam tých, s ktorými sa chceli komunistickí pohlavári vysporiadať po svojom. Žingor sa stal obeťou vykonštruovaného procesu a bol popravený. Jeršov si ako „nepriateľ

„Cítila, že zažíva medzník v slovenských moderných dejinách a priamo za pochodu vytvárala archívne zbierky o protifašistickom odboji.“

ľudovodemokratického zriadenia“ odsedel niekoľko rokov.

Mária v práci nepoľavovala, ani keď sa úradným nariadením musela dočasne vysťahovať z vlastného domu. Archivárske povinnosti si plnila až do odchodu na dôchodok. Viaceré z jej povojnových prác sa zaoberali remeslami. Po smrti drahého Vladimíra odišla žiť k sestre do Prahy, kde v roku 1978 zomrela. Ešte predtým stihla urobiť obrovské ľudské gesto: časť majetku vrátane domu odovzdala rodinám popravených priateľov, odbojárrov.

Miesto posledného odpočinku našla v kraji svojho života – v Turci. Manželia Jeršovci sú pochovaní priamo pod čarokrásnymi malofatranskými Martinskými hoľami, v Bystričke pri Martine, tak, ako aj mnohí ďalší účastníci Povstania. V roku 2017 sa príbeh Márie Jeršovej-Opočenskej symbolicky uzavrel dodatočným uznaním, keď sa stala čestnou občiankou mesta Martin in memoriam.●

Paradoxne, čím viac je niečo na očiach, tým je to neviditeľnejšie. Ako napríklad diela vo verejnom priestore z obdobia socializmu. Často ich nevnímame. No naše mestá by bez nich boli prázdnejšie a nudnejšie.

Betónová cibuľa

Text Zuzana Gogová

Foto Jakub Michel, Marcel Rebro

Ako dieťa sa Peter Pivoda hrával s kamarátmi na sídlisku v Bytči okolo betónovej „cibule“, ktorú považovali za preliezku. Neskôr zistil, že betónový predmet je v skutočnosti dekoračnou plastikou. Vznikla na návrh umelca v období socializmu, podobne ako niekoľko ďalších diel v meste. Umelecké diela sa Peter rozhodol zmapovať.

V minulom režime platilo vládne nariadenie, vďaka ktorému sa do verejného priestoru a architektúry dostalo množstvo umeleckých diel. Sochy, fontány, mozaiky, vitráže, monumentálne maľby a iné sa stali súčasťou slovenských miest. Hoci boli inštalované vo verejnom priestore, zostávali do veľkej miery nepovšimnuté.

Venuješ sa dokumentovaniu a súpisu diel, ktoré sa nachádzajú vo verejnom priestore a architektúre v Bytči. Čo ťa k tomu viedlo?

Spojilo sa niekoľko podnetov, medzi inými základná chuť spoznať lepšie mesto, z ktorého pochádzam a ku ktorému mám až vrúcny vzťah, a to, že sa v práci zaoberám vizuálnym umením. Vyrastal som v Bytči na sídlisku. Detstvo sme trávili vonku. V istom období sme chodili k jednému dielu, o ktorom som vtedy netušil, že je dielom umelca. Pripomínalo šmýkačku. Po rokoch som si na to spomenul a chcel som o ňom zistiť viac. Napríklad aj jeho autora, lebo bolo podpísané iba iniciálkami MS. Mój záujem ovplyvnilo aj to, že som počas festivalu Hviezdné noci Bytča pripravoval prehliadky po meste. Jeden z ročníkov bol zameraný na umenie vo verejnom priestore.

Ako si si z časového hľadiska vymedzil diela, ktoré skúmaš?
Momentom oficiálnej štátnej podpory tohto umenia, ktorá fungovala na

základe prijatého vládneho nariadenia a stavebného zákona od roku 1965. Zákon platil do roku 1990. Takže je to zhruba obdobie povojnového umenia alebo umenia druhej polovice 20. storočia, respektíve umenia obdobia socializmu.

Ovplyvnilo prijatie spomenutej legislatívnej podpory množstvo vytvorených diel?

Áno, určite. Toto obdobie je najväčším rozmachom umiestňovania diel do verejného priestoru a do architektúry. Umenie bolo podporované finančne. Určité percento z rozpočtu pre stavebný projekt sa investovalo do tvorby umeleckého diela. Celý systém a úlohy rôznych aktérov, ako napríklad architekta, projektanta a umelcov, bol veľmi prísne zadefinovaný. Proces tvorby diela sprostredkoval Slovenský fond výtvarných umení. Konkrétne podoba a ideový návrh boli predmetom schvaľovania.

Ako si môžeme predstaviť schvaľovanie ideového návrhu?

Umelci prezentovali a obhajovali dielo na komisiách. Na zasadnutiach komisií sa dielo často ešte ďalej dotváralo. Komisia bola zložená z odborníkov a odbornícok, teoretikov a teoretičiek, ale aj praktizujúcich umelcov a umelkyň, a sledovala kvalitu. Myslím napríklad to, ako bude dielo zapadať do celkového prostredia, v akej bude mierke, farebnosti, z akého bude materiálu. Ak bolo dielo ideologicky exponované, napríklad nejaký pomník, prebiehala aj takzvaná ideologická komisia. Strážila prísne ideologické požiadavky a to, či dielo spĺňa veľmi konkrétne ideologické zámery. Možno preto niektorí považujú umenie vo verejnom priestore z obdobia socializmu celoplošne ako ideologické. Nie vždy to tak bolo. Diela často nesledovali ideologický rozmer, ale univerzálnejšie ciele.

Kde vznikalo neideologické umenie?

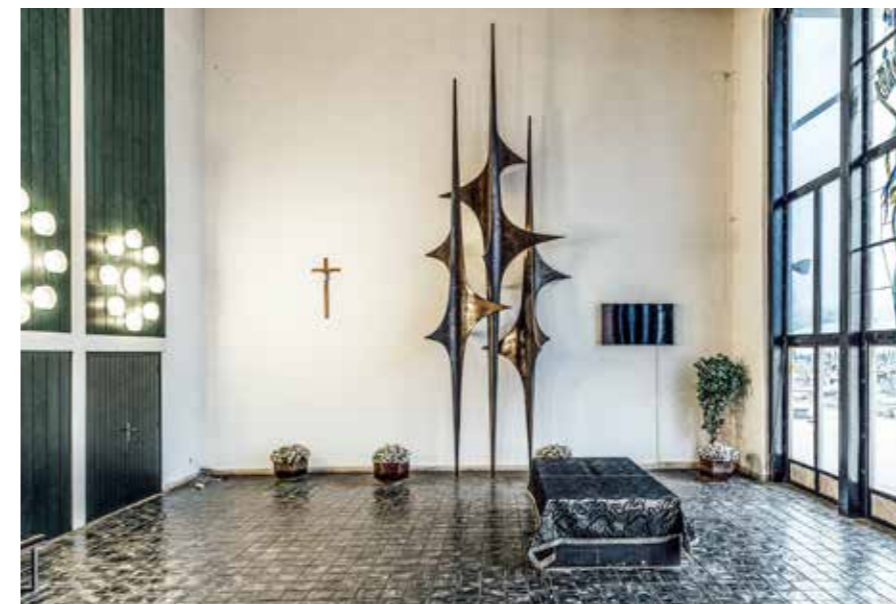
Napríklad v priestoroch sídlisk, budovách pôšt či budovách s verejnou funkciou. Diela vznikali dokonca aj na družstvách alebo pri čističkách odpadových vôd. Výtvarnou výzdobou bolo ozvláštnené obrovské množstvo budov. Komisia sledovala, aby sa dielo hodilo do daného priestoru, aby súviselo so stavbou a aby tam bola priama

nadväznosť s tým, ako sa tam ľudia majú cítiť alebo orientovať. Pekným príkladom je dom smútku v Bytči. Vzhľadom na funkciu priestoru tu autori vytvorili tematicky málo frekventované, melancholicky ladené diela. Na vitráži Františka Kráľa sú zobrazené štylizované časti ženských postáv a motív stromu s kvapkami. Zvonku nenápadné dielo sa pri pohľade zvnútra v popoludňajšom svetle doslova rozohrá farbami. Jozef Čerňan interiér doplnil vysokou kovovou plastikou, pripomínajúcou strom s trnám. Obe diela tak prepája motív stromu aj prvok svetla – farebné odrazy z vitráže sa premietajú na stenu za plastikou. Podľa slov výtvarníkov mali diela vyjadriť tichý, hlboký smútok nad strateným životom, bolesť bez afektov a úctu k životu.

Robili ich autori s vedomím, že chcú vytvoriť vyslovene niečo krásne alebo niečo, čo by sa ľuďom páčilo?

Nemyslím si, že išlo primárne o to. Sledovali skôr iné ciele. Napríklad ozvláštniť dané miesto alebo dielom vytvoriť orientačný bod. Niekde na tmavom sídlisku malo dielo zasvietiť, aby sa ľudia v priestore lepšie vyznali. Mnohé diela dostávajú do priestoru

„Raz som si uvedomil, že keby tam Cibule nebola, bolo by mi to veľmi ľúto. Rovnako by mi bolo ľúto, keby sme nevedeli, kto a s akým zámerom ju vytvoril.“

pravouhlých sídlisk ľudský rozmer alebo organický tvar, prípadne farebný prvok. S týmto súvisela aj plastika, ktorú si pamätám z detstva. Je to dielo Milana Struhárika Cibule. Má organický tvar pripomínajúci cibuľu alebo nejakú hľuzu, aby čiastočne vizuálne vykompenzovalo prísnu pravouhlú stavbu, do ktorej bolo umiestnené. V tom všetkom môže byť asi aj kúsok krásy. Autormi boli profesionáli a profesionálky, ktorí mali zažitú a naučenú odvekú výtvarné postupy a zákonitosti výtvarného jazyka, evokujúceho krásu. Nebál by som sa povedať, že niektoré diela pre verejný priestor sú krásne.

Mal štát záujem financovať tieto zákazky?

Áno, a tie veci boli naozaj veľmi, veľmi drahé. Oprávnené sa hovorí, že dnes by už nevznikli. Len samotný materiál, keď si odmyslíme autorský vklad a súvisiace práce s osadením a úpravou okolia, predstavoval veľký finančný vstup.

Ako je to s tvorbou a kvalitou umenia vo verejnom priestore dnes?

V období socializmu bolo všetko centralizované. Po revolúcii sa centralizácia rozspala. Prinieslo to pozitíva, ale aj negatíva. Jedným z nich je množ-

stvo aktérov, ktorí môžu a chcú vstupovať dielom do verejného priestoru. Sú to rôzni jednotlivci, politické strany, spolky, nadácie. V mnohých prípadoch nie je ale odsledovaná kvalita. Najčistejšou formou, ako dnes dostať kvalitné dielo do verejného priestoru, je verejná súťaž. Ale nedeje sa to tak vo všetkých prípadoch. Myslím si, že jedným z dôvodov je aj zrieknutie sa remeselnej precíznosti. Mnohé odbory zanikli, napríklad monumentálne maliarstvo.

Myslíš si, že umelci sledovali pri štátnych zákazkách vyšší cieľ?

Som o tom presvedčený. Vyplýva to z podtextu zápisníc, ktoré som čítal. Opäť nie plošne, ale v mnohých prípadoch áno. Je zaujímavé, že niektorým architektom alebo projektantom sa podarilo presadiť, aby výtvarníci a výtvarničky, ktorí nemohli v tom čase vystavovať, mohli robiť monumentálne realizácie. Niektorí moji kolegovia a kolegyně sú kritickejší.

Hovorí, že u umelcov je prítomná snaha umiestniť dielo do verejného priestoru pre nasýtenie svojho umeleckého ega, keďže dielo tam vidí veľa ľudí. Je ale paradox, že niekedy sa diela stávajú neviditeľnými, ak sú na očiach. Nemá sa okolo nich chodiť po špičkách ako v galérii. Autori ich robili s vedomím, že budú prirodzenou súčasťou života a že aj v podvedomej rovine budú zasahovať zmysly ľudí. Pozývajú k inému zážitku, k inému dialógu s mestom. Keby tam neboli, možno sú naše mestá prázdnejšie a nudnejšie.

Ktoré vnemy aktivujú tieto diela?

Môžeme sa ich dotýkať. Určite existovali aj nejaké zvukové diela. Pri fontánach zas pôsobí aj rozmer vody či odraz na hladine. Tieto diela mali vyznieť pozitívne. Paradoxne, kritici to niekedy hodnotia negatívne. Zdajú sa im bezzubé. Treba poznamenať, že dielo by v tých dobách skutočne neprešlo, ak by malo mať negatívny rozmer. Často sa to však riešilo len jeho názvom. To ale neznamená, že nevznikali diela komplikované alebo diela s viacrozmernými obsahmi.

Vráťme sa ešte k plastike Cibula. V databáze projektu Považskej galérie umenia – Revízia umenia si ho tak označil. V detstve si ju považoval za súčasť detských hier. Čo vieš o nej dnes?

Plastika je od Milana Struhárika a nachádza sa pri obchode na sídlisku v Bytči. Cibula ju nazývame ľudovo. Je príkladom toho, ako sa niektoré diela stanú prirodzenou súčasťou života. Fungujú v pamäti ľudí, majú miesto v ich živote. Raz som si uvedomil, že keby tam Cibula nebola, bolo by mi to veľmi ľúto. Rovnako by mi bolo ľúto, keby sme nevedeli, kto a s akým zámerom ju vytvoril. Pre mňa je to jedno z najzaujímavejších diel v Bytči. Je presne na hranici konkrétneho a abstraktného. Môžeme ju vnímať ako cibulu či nejakú hlúzu, štylizovaný kvet alebo niečo z prírodného prostredia. Zároveň ju môžeme vnímať aj ako niečo čisto abstraktné, ako dva betónové pásy, ktoré síce pôsobia symetricky, ale vlastne symetrické nie sú. Myslím, že táto plastika pracuje s odvekovou témou vyrovnávania síl v prírode.

S je autorom Milanom Struhárikom sa ti podarilo urobiť rozhovor. Čo zaujímavé si sa dozvedel?

Má už vyše 80 rokov, takže som mu najprv poslal list. Odpovedal mi.

Išli sme za ním aj s kolegom Jakubom Michelom, ktorý diela fotograficky dokumentuje. Zdokumentoval aj toto stretnutie. Rozhovor s Milanom Struhárikom mi odhalil ďalšie

„Diela vznikali dokonca aj na družstvách alebo pri čističkách odpadových vôd. Výtvarnou výzdobou bolo ozvláštnené obrovské množstvo budov.“

súvislosti, ktoré by som sa v archíve nikdy nedozvedel. Cibula je z betónu, vo vnútri má výstuž z armatúry a ešte je aj debnená. Struhárik veľmi chválil prácu betonárov, debnára a všetkých pomocníkov. Boli z Bytče a bol s nimi mimoriadne spokojný. Tvrdil, že dielo by sa nevydarilo, keby na ňom neurobili skvelý kus práce. Prekvapilo ma, ako podrobne si na to spomína aj po takmer päťdesiatich rokoch.

Konzultoval si s ním aj názov, ktorý sa napokon objavil v databáze?

Oficiálne som ho našiel pomenované ako „Dekoračná plastika“. Zaujímalo ma, čo si Struhárik o názve Cibula myslí. Povedal, že je úplne v poriadku, že pokojne to môže pripomínať cibulu. Veľa pracoval s prírodnými formami. Spýtal som sa ho aj, čo hovorí na to, že deti využívajú Cibulu ako preliezku. Povedal, že si je vedomý toho, že diela spĺňajú aj tieto funkcie. Tým vlastne aj pekne dosvedčuje, že mnohé z týchto diel sa prirodzeným spôsobom zapájajú do každodenného života. Skonštatoval, že keby bolo zadaním vytvoriť detskú preliezku, pristupoval by k tomu inak, ale nemá problém s tým, že sa dielo využíva aj takto.

Koľko diel vo verejnom priestore bolo v Bytči vytvorených?

Prvá fáza toho môjho výskumu bola zameraná na diela, ktoré stále existujú. Uvedomujem si, že je potrebné mapovať aj diela, ktoré boli odstránené. Nedávno som sa dozvedel o ďalšom, ktoré som poznal z detstva, ale v živote by mi nenapadlo, že to je dielo v architektúre. Každopádne, dokopy je to možno dvadsať diel. Môže sa to zdať málo, ale na rozmere Bytče je to vlastne pozoruhodné.

Kde hľadáš informácie o diele, ktoré dokumentuješ?

Väčšinou začínam rešeršou v literatúre alebo na internete. V Bytči máme niekoľko rokov celkom svedomite vedenú mestskú kroniku. Na detaily sa pýtam aj ľudí, ktorí si to môžu pamätať alebo poznali niekoho, kto mohol dielo tvoriť. Ďalej je to výskum v archívoch. Môžeme mať akékoľvek informácie od pamätníkov, ale pre odborný výskum je relevantné ich potvrdenie v archívnom dokumente. Dôležitá je aj práca v teréne. Tie diela boli vytvorené pre konkrétne priestory. Až keď sa tam postavíte a vidíte, ako hrajú s okolím, môžete odhaliť ich ďalší rozmer. Fyzický kontakt s dielom je dôležitý

aj kvôli detailom odhaľujúcim ďalšie informácie z procesu tvorby. Môže na ňom byť napríklad logo výrobcu, signovanie či iná značka. Veľmi cenná je aj možnosť rozprávať sa priamo s autormi a autorkami týchto diel.

Ako nám podľa teba záleží na verejnom priestore dnes?

Kvalitný verejný priestor je čím ďalej tým väčšou vzácnosťou. Určite sú snahy umiestňovať do verejného priestoru zmysluplné veci. Často dopadnú veľmi dobre. Je to ale zdĺhavejšie a procesy sú komplikované, keďže do nich vstupuje veľa aktérov a ekonomická a právna rovina. Je to aj otázka vízie. Predtým bola jasná, keďže existoval zákon. S novým stavebným zákonom, ktorý vstúpil do platnosti v tomto roku, by sa do architektúry malo umenie vrátiť. Verejných budov sa však stavia minimum.

Myslí si, že vo všeobecnosti si v spoločnosti uvedomujeme hodnotu diel, ktoré vznikali v čase normalizácie?

Myslím, že sa to mení a ľudia prichádzajú na hodnotu týchto prvkov v mestách. Je to spôsobené aj tým, že sú čoraz vzácnejšie. Vďaka výskumom máme v rukách esá. Môžeme presvedčať ľudí, aby sa tieto diela udržiavali, a vysvetľovať, prečo sú zaujímavé a hodné ochrany. Nechceme hovoriť len o dielach a tvorcach samotných, ale aj o verejnom priestore a o tom, ako citliví sme aj k iným, nielen umeleckým prvkom v mestách. ●

PETER PIVODA

Vyštudoval kulturológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde v roku 2020 obhájil dizertačnú prácu zameranú na vzdelávacie programy v galériách na Slovensku s prvkami aktívneho občianstva. Pracoval v Slovenskej národnej galérii, v súčasnosti pôsobí na Vysoké škole výtvarných umení v Bratislave. Zaujímajú ho procesy formovania vzťahu ľudí k ich okoliu, a to predovšetkým cez spoznávanie lokálnych dejín, umenia, architektúry a sídelných celkov. Aj vďaka štipendiu FPU a partnerstve s Fondom LITA pracuje na dlhodobom výskume umeleckých diel vo verejnom priestore a architektúre v Bytči. Momentálne sa venuje odstráneným dielam. V spolupráci s Jakubom Michelom, Kristínou Hermanovou a Marekom Matim realizuje zaradenie týchto diel do online súpisu Považskej galérie umenia v Žiline.

Každý vie spievať

Dušo Martinčok

Spisovateľ a poet Ocean Voungh hovorí, že máme priveľký rešpekt pred poéziou. Ktosi nám nahovoril, že ju môže tvoriť a chápať len úzka skupina ľudí a bežnému človeku je nedostupná. A pritom napísať báseň je jednoducho spôsob, ako povedať pravdu.

Aj ja mám pocit, že sme občas zbytočne ustráchaní. Akoby sme sa báli, či to, čo sami vytvoríme, je dostatočne dobré. Kol'kokrát som počul: Ja neviem spievať/tancovať/kresliť/písať.

Bol som na vikendovom workshope Idy Kellarovej. Volal sa Každý umí zpívať. Ida si to naozaj myslela. My ostatní sme o tom neboli vôbec presvedčení. Rozdala nám texty, začala spievať a vyzvala nás, aby sme sa pridali. Mala zatvorené oči, pohodjávala sa na stoličke. Vychádzala z nej radosť, smútok aj nádej. Postupne sme sa odvážili. Nedalo sa odolať, nedalo sa skryť. Popri speve sme robili cvičenia. Museli sme o sebe rozprávať, úprimne, bez prikras. Potom sme sa mali jeden druhému pozeráť do očí.

Nešlo mi to. Chichotal som sa, uhýbal pohľadom, cítil som sa čudne, trocha trápne. Ida trvala na tom, aby sme to skúšali, že tak padnú hradby, ktoré si okolo seba stavíme. Mala pravdu. Čosi sa v priebehu toho víkendu pohlo, vytvorilo sa miesto, z ktorého začali znieť tóny. Na konci trojdňového workshopu sme spievali rómske piesne trojhlasne a znelo to úžasne. Sami sme nechápali, kde sa tá hudba vzala, a už vôbec nie, že vychádzala z nás.

Všetci máme v sebe ukrytú krásu a je dobré ju občas vypustiť von. Nemusí byť dokonalá ani bezchybná. Jediným dôležitým parametrom je, že o nás hovorí niečo pravdivé.●

Zložitý svet

Zuzana Mojžišová

Maxim Biller (1960) je oceňovaný nemecký autor, provokatívny novinár rusko-židovského pôvodu narodený v Prahe, kde prežil detstvo a odkiaľ s rodičmi emigroval, keď mal necelých jedenásť. Už len táto faktografia a skutočnosť, že jeho román *Mama Oděsa* (Maraton, 2025, preklad Petr Dvořáček) nesie veľa autobiografických línií, predznamenáva dejovú, časovú, zemepisnú aj myšlienkovú mnohovrstevnosť. Hlavným hrdinom a narátorom je Miša, úspešný autor, nie práve najsympatickejší, hoci zrozumiteľný človek, centrom jeho pozornosti zas vzťahy s rodičmi, najmä matkou, tiež spisovateľkou, ženami, rodákmi, vydavateľstvami. Vracia sa do rôznych časových období a rozličných miest. Jeho rozprávanie vzdialene pripomína prácu geológa pri odkrývaní rôznofarebných nerastných slojov. V kruhoch víriaca myseľ sa opakovane vracia k neuralgickým bodom rodinných histórií odohrávajúcich sa v Odese, Berlíne, Hamburgu... Skúma emigrantstvo, (proti)židovstvo, boľavý smútok človeka vytrhnutého z pôvodných koreňov. Vracia sa k odeskému pogromu počas druhej svetovej vojny. K opusteným hrobom blízkych. Okrem tohto je Billerova *Mama Oděsa* úvahou o zmysle literatúry, o jej vzťahu k realite, o písaní, poklonou umeleckej tvorbe a jej nositeľkám a nositeľom. Román Maxima Billera ide v niečom až neprijemne na dreň. Pripomína, že svet vždy bol, je a bude zložitý. Zjednodušovať ho znamená dopúšťať sa omylov pri vytváraní úsudkov.●

Foto Boris Németh

Jazyk lásky

Daniel Pastirčák

Slovo krása označuje podivuhodnú kvalitu, ktorú rozpoznávame v stave očarenia. Pôsobí silou tajomnej príťažlivosti, fascinácie a úžasu. Má moc uviesť nás do stavu pokorného obdivu. Krása je tým, čo robí život hodným žitia. Ak by sa zo sveta vytratila, život by sa stal neznesiteľným. Krása nás prebúdzá z letargie a povoláva nás k životu. Je to nemá reč, ktorou sa k nám prihovára svet. „*Nebesía rozprávajú o Božej sláve*,“ píše autor 39. žalmu, „*deň dňu odovzdáva správu, noc noci zvestuje poznanie, bez reči, bez slov, nepočuť ich hlas*.“ Tá reč bez slov rozochvieva vesmír hudbou božích myšlienok. Jazykom intelektu sa prihovára nášmu rozumu, volá ho k pravde, jazykom krásy sa prihovára nášmu srdcu a volá ho k láske. „*Boh stvoril všetko krásne vo svojom čase a do srdca človeka vložil večnosť*,“ napísal Kohelet. Rečou krásy Boh oslovuje túžbu po večnosti v srdci človeka. Srdce, v ktorom krása prebudila večnosť, odpovedá. Na krásu odpovedá krásou. Človek prebudovaný krásou sveta tvorí umenie, aby mohol vidieť to, čo je skryté. Tak o tom písal Herman Hesse: „*Bolo to na jednom koncerte, hrali nádhernú starú hudbu, a vtom sa mi v piáne medzi dvoma taktami, hranými na drevených dychových nástrojoch, náhle znovu otvorila brána k onomu svetu, letel som nebom a uzrel Boha pri diele, trpel som blaženou bolesťou a už som sa nebránil ničomu vo svete, ničoho vo svete som sa už nebál, so všetkým som bol zmierený, všetkému som odovzdával svoje srdce*.“●

Krásu mám automaticky spojenú so slovom nevidaná. Lebo krása je pre mňa niečo originálne, jedinečné, svojské. Úplný opak toho, čo zaplavilo instagramy a teraz ohrozuje Hollywood.

Text Elena Akácsová

Foto AI herečka Tilly Norwood

© Eline Van der Velden

Sedeli na terase hotela, popíjali módne drinky a tvárili sa, akoby im patril svet. Mladí ľudia okolo slovenských influencerov a influenceriek prišli na párty televízie Joj, aby tam pre médiá promovali šou BTF o ich živote, a ja som sa z toho večierka spamätávala ešte týždeň. Niežeby som toľko popíjala, ale hlava mi nebrala, prečo práve títo ľudia majú toľko pozornosti.

Najviac ma však zarážalo, ako veľmi sa na seba podobali všetky tie mladé ženy. Nielen vyzývavým oblečením, korzetmi, zvýraznenými prsiami a zadkami, mikroskopickými minisukňami a predĺženými vlasmi. Podobali sa aj tvármi. Porcelánová pleť, symetrická tvár, vysoké líčne kosti, mačacie oči, dlhé riasy, malý nos a extra plné pery. A žiadna mimika.

V roku 2019 to Jia Tolentino z časopisu *The New Yorker* nazvala instagramová tvár. Začalo sa to tým, že influencerky vylepšovali svoj vzhľad na instagrame digitálnymi filtrami a aplikáciami na úpravu fotografií. Tie vedia nenápadne zúžiť nos, vyhladiť

vylepšenými tvármi. Botox, výplne a plastiky sa stali bežnou súčasťou beauty rutiny, dokonca aj u tínedžerov.

Myslela som si, že mám už dost rokov na to, aby som nepodliehala takýmto trendom. Ale potom som sa chcela na sociálnych sieťach pochváliť fotkou z mora, len som potrebovala vyretušovať silné otlaky od plaveckých okuliarov. Tak som si stiahla do mobilu aplikáciu s filtrovaním tváre. Tá mi nielenže poľahky odstránila otlaky, ale veľmi jemne upravila celú tvár a ja som sa na seba nevedela vynadávať. Dala som do appky ďalšie fotky, skúšala rôzne stupne vylepšenia... Spamätala som sa až na druhý deň, keď som tie vylepšené fotky chcela zverejniť.

Nedávno svet obletela správa, že hollywoodske hviezdy sa boja, že ich nahradí herečka vytvorená umelou inteligenciou. Volá sa Tilly, má účet na instagrame a trochu sa na mňa podobá. Teda, podobá sa na tú vylepšenú Elenú. Vlastne sa podobá na veľa vylepšených žien. Je príjemne krásna, ale práve preto nie je ničím zaujímavá či zapamätateľná.

Jej tvoriteľka, herečka Eline Van der Velden, sa bráni, že nechce brať prácu živým ľuďom a že Tilly by sme mali vnímať ako umelecké dielo. Nuž, vydaril sa jej skôr krásny gýč. Snáď sa nestane trendom, ktorý budú napodobňovať mladé dievčatá.●

Instagramová krása vídaná

Najšťastnejší rok

Každá debata s ním má „štavu“. Byť s Tomim je vždy zážitok. My sa už vlastne ani ne bavíme o jeho diagnóze. Šialenej, nevyliciteľnej, brutálne obmedzujúcej, ktorá so sebou prináša milión komplikácií.

Vie o nich on, jeho najbližší, pochopí to každý, kto ho zbadá. Spinálna muskulárna atrofia sa podpísala na deformite jeho tela. Ale Tomiho vnútro – jeho myseľ, srdce, duša – to všetko funguje na plné obrátky. Tento chalan, väčšinu dňa odkázaný na polohovaciu posteľ, sa nenudí. „Také nepoznám,“ šibalsky sa uškrnie. Nič, do čoho sa pustí, nerobí polovičato. Je perfekcionista a makač.

Tomáška poznáte z príbehu z minulého roka. Jeho osud zasiahol mnohých a vďaka príspevkom dobrých ľudí sa podarilo niečo, čo sa Tomáš bál nahlas pomenovať. Ale tichý sen sa stal realitou. „Moje najobľúbenejšie číslo je päť. Všímni si, akým číslom končí tento rok. Päťkou. Považujem ho za svoj najúspešnejší. Najšťastnejší. Tak veľa mi život v tomto roku dal,“ hovorí.

K marcovým meninám mu doma pristál na mieru upravený elektrický polohovací vozík. „Je to doslova skvost. Nevie ani, k čomu to prirovnáť. Asi ako keď niekto túži napríklad po Mercedese alebo Ferrari. Vďaka tomuto vozíku som už nemusel byť väzňom v našom byte. Väčšinu dňa musím ležať. V bežnom vozíku obmedím maximálne trikrát po hodine a pol, ale z toho mi veľa času zaberie jedlo, lebo poležiačky sa najesť neviem. No a zrazu som sa nemusel s mamou ponáhľať z prechádzky, z kávičky v obľúbenej kaviarni. Vďaka tejto mašine,“ s úsmevom pozerá na svoj nový vozík. „Obrovské ďakujem z hĺbky môjho srdca patrí všetkým, ktorí mi naň prispeli. Veľmi si to vážim. Inak, vieš, kam viedla prvá cesta novým vozíkom? K zubárovi. Pri mojej diagnóze je veľmi komplikované dostať ma do zubárskeho kresla. Teraz ho nový vozík nahradil, dá sa parádne sklopíť, nikam ma nemuseli presúvať, aj zubár bol spokojný.“

Text Lucia Bucheňová
Foto Alan Hyža

V roku končiacom päťkou v sebe Tomi objavil aj nový rozmer. Hudba ho lákala a bavila odmalička. Na klávesoch hral rád, sám začal komponovať. Tento rok však nabral odvahu so spevom. „Doma som si spieval. Len tak sám pre seba. Pre rodičov. Hanbil som sa pred niekým druhým. Vďaka kampani na zbieranie 2 % pre Nadáciu Adeli som sa stretol s Tinou. Otvorila mi oči. Nehrala formu, nemala dôvod. Je to jedna z najúprimnejších a najspontánnejších bytostí, aké poznám. Z môjho hlasu bola očarená. Ja som fakt nevedel, že viem spievať. A neveril som, že sa mi ozve. Lenže ona slovo dodržala a ja som sa ocitol v jej štúdiu, potom prišla ona k nám domov a spoločne sme už aj na jednom podujatí zaspievali. Chápeš? Nabralo to také obrátky, že som nechápal. Mamy som sa pýtal, či sa mi nesníva... Spev mi dáva mnoho. Viem, že musím na sebe pracovať, vyčytil som akciovú cenu a dal som sa na online hodiny spevu. Vyhľadávam miesta, kde je výborná akustika. Napríklad v kostole. Spev a hudba sú môj život a ja ďakujem Tine, že ma zbavila ostychu. Zverejňujem svoj spev na Instagrame, na TikToku, ohlasy ma posúvajú vpred. Je to úžasné!“

V roku 2025 Tomáš ukončil základnú školu. Meškanie má jednoduchý dôvod: ťažkú diagnózu. Chalan, ktorý o rok, po dosiahnutí plnoletosti, dostane invalidný dôchodok, by si mohol povedať, že štúdiá stačilo. Ibaže pri Tomášovi také nepripadá do úvahy. Má svoje méty, ktoré by mu mohol závidieť každý zdravý jedinec. Otázka výberu strednej školy bola na pretrase v rodine dlho. Mama sa snažila synovi vysvetliť, že pre svalovú atrofiu má obmedzené možnosti. Alebo nech si dá rok pauzu, veď stále je v hre náročná operácia v Nemecku, ktorá sa ale sústavne prekladá. Tomi si však išiel svoje. Predstava, že by sa vykašľal na školu, že by sa nemal vzdelávať, bola preňho desivá. V online svete je ako doma. Sám si hľadal strednú školu, volal, či by vzali aj jeho – hendikepovaného chalana. „Dostával som len záporné odpovede. Áno, viem, že som

Prispieť môžete aj naskenovaním tohto kódu z vášho mobilného bankingu.

← Tomáš miluje život a ľudí. Ďakuje za vozík, ktorý mu skvalitnil život. „Aj s atrofiou je život krásny.“

si mohol vybrať školu na Mokrohájskej, ktorá je akoby študijným centrom pre nás s hendikepom. Lenže žiaden odbor ma tam nelákal. A byť na škole len preto, aby som niekde bol? To naozaj nie je môj štýl.“

V apríli úspešne zvládol prijímacie pohovory na strednej škole informačných technológií a umelej inteligencie. Volá sa Skyro, ide však o súkromnú školu, kde sa za štúdium platí. Tomi si niekoľkokrát overoval, či môže študovať online, či sú bezbariéroví, či po absolvovaní operácie bude môcť chodiť aj na prezenčnú výučbu. Na všetko dostal kladnú odpoveď. „Od 1. ročníka tam študuješ odbor Vývoj hier. Ide o počítačové hry, kde sa učíš grafiku, dizajn, postavy, príbeh, animácie – niečo, čo doma už niekoľko rokov riešim sám. Súčasťou prijímačiek bol aj projekt. Robil som edit na animé Spirited Away od Hajao Miyazaki, jedného z najslávnejších a najuznávanejších tvorcov japonských animovaných filmov.“

Hoci rodičia kvôli vysokému školnému dúfali, že Tomiho neprijmú, on si veril. Priznáva, že vtedy financie neriešil, hľala ho vpred len túžba študovať. Od septembra je šťastným prvákom, ale zďaleka nemá vyhraté. Platba ešte neprebehla. „Ľudia mi už pomohli a naozaj si to veľmi vážim. Ale aj vďaka novému a kvalitnému vozíku môžem fungovať zmysluplnejšie. Študovať a zdokonaľovať sa. Nevnímajte to, prosím, ako moju ľahkovážnosť, veľmi dobre si uvedomujem hodnotu peňazí. Bol by som šťastný, ak by mi bolo za pomoci dobrých ľudí umožnené študovať. Moji rodičia nemajú šancu školné zaplatiť. Je to päťtisíc eur na rok. Ide o štvorročné štúdium s maturitou, čiže dvadsaťtisíc. Aj keď mi mama hovorí, že nemôžem znova oslovovať ľudí, ja sa nevzdávam. Netúžim po ničom hmotnom. Keby som bol zdravý, nájdem si brigádu, ale osud mi dal do vienka spinálnu muskulárnu atrofiu a ja som ju musel prijať. Aj s touto diagnózou chcem žiť užitočný život.“

Aj mama Eva považuje tento rok za prelomový. K úplnému šťastiu chýba už len absolvovať ťažkú operáciu T2L4 v Nemecku. U nás ho pre vysoké riziko operovať nechcú. Tomimu vložia stabilné kovové tyče, ktoré ho vystrú a umožni mu to ľahšie sedenie. Bez toho, aby chrbtica tlačila na pľúca – čo sa deje teraz. „Tomáškov stav je vážny, on sa zákroku nevie dočkať, mňa bolí už len pomyslenie na to. Niekoľkokrát už bol v ohrození života... Je báječný, inteligentný, má môj obdiv. On nás ťahá dopredu, on nám skrášľuje a spestruje život.“●

Časopis NOTA BENE poskytuje priestor OZ Medzi nami, aby pomohlo sociálne slabším rodinám a ľuďom so znevýhodnením, ktorí sa nie vlastnou vinou ocitli v ťažkej situácii. Možno sa nájde niekto, koho príbeh Tomáša osloví. Aj váš príspevok sa použije ako príspevok na školné pre Tomáša a na potrebné rehabilitácie. Ďakujeme!

Číslo účtu IBAN: SK85 3100 0000 0040 4021 8205, SWIFT: LUBA SKBX. Pripíšte poznámku – Tomáš. Kontakt na OZ Medzi nami: 0905 910 827 alebo 0905 240 389 (medzinami@zoznam.sk).

Predajkyňa NOTA BENE Silvia začala maľovať pred štyrmi rokmi. Chcela si uľaviť v ťažkom období. Dnes má za sebou prvú výstavu v galérii a sníva o ďalšej.

Jeden obraz maľuje dva týždne. Päť až šesť hodín denne. Rôznymi technikami. S predlohou aj bez nej. Únavu pri tom necíti. Miluje knihy, no maľovanie aj túto lásku predčilo. Silvia v ňom nachádza nehmateľný pocit odpútania a zmyslu. Keď sa opýtate na jej najobľúbenejší výtvor, bez zaváhania odpovie: „Ježiš.“ Na chvíľu sa odmlčí a potom dodá: „Som veriaca a do tohto obrazu som dala veľkú lásku.“

NAJKRAJŠÍ ÚSMEV

Obrazy lemujú väčšinu stien jej presvetlenej obývačky. Pod oknom je malý biely stolík, kde si každé poobedie rozkladá maliarske potreby. V pozadí sedí manžel Ondrej a pozerá televízor. Psík Falco oboch stráži.

Silviinej tvorbe dominujú ľudia s nevy povedaným príbehom. Keď o nich hovorí, siahne po *Prosiacej* a *Zasnívanej*. Jedna upiera oči k nebu a prosí, aby sa jej uľavilo. Hoci ju tvoria farby, zostávajú zahmlené. Druhá sníva o tom, čo potrebuje. Keď o nich Silvia hovorí, nepatrne sa usmeje a podobnosť, ktorú ste dovtedy vnímali, zmizne.

Keď jej oči padnú na obraz „*Mona Lisa trocha inak*“, položený na posteli, pohľad sa jej rozšíri. „Tu je malý Leonardo da Vinci so svojim otcom. Sú na rybačke. Leonardo si už trochu kreslí a povie otcovi: Raz namaľujem dámu s najkrajším úsmevom na svete.“

Keď začínala, nebolo to tak. Nešlo len o neznalosť techniky. „Moje prvé

obrázky sú iné. Hľadala som sa,“ konštatuje Silvia, keď nám jeden z nich prinesie ukázať. Bol zastrčený v skrini. Na bielom podklade je čierny strom s lístkami. Nepáči sa jej, no nevie slovami sformulovať, prečo. „Môj štýl je, keď môžem kúskovať,“ opisuje.

OD ČIERNEJ PO RUŽOVÚ

„Bola som veľmi zúfalá, chorá a mala som depresie. Videla som všetko len čierne,“ rozpráva Silvia svoj príbeh. „Rozmýšľala som, čo ma zachráni. Chcela som sa z toho vyhrabať, no nechcela som užívať viac liekov ani ísť do nemocnice.“

Pomohol jej článok, na ktorý natrafila. Išlo o hľadanie vhodných povolání. Vyšlo jej medzi nimi aj maliarstvo. „Vtedy mi napadlo že začnem maľovať. Bolo mi jedno, či to budú machule, či budú škaredé. Hovorila som si, že zo seba len vydám to, čo vo mne je.“ Zo začiatku používala sivé, čierne, hnedé, maximálne fialové farby. „Jeden z obrazov bol veľmi škaredý, no môj švagor si ho zobral. Nakreslila som knihu, z ktorej sa vyškerila vráskavá tvár.“ Silvia do nej napísala, ako sa sama cítila: „Keď matka Zem trpela a vzdychala, vznikli kopce. Keď plakala, vyvrelí rieky. Z jej veľkej bolesti vznikli moria. Na Zemi sa vykonalo príliš veľa zla, krviprelievania a vojen.“ Silviinmu švagrovi sa tá myšlienka zapáčila. Ona sama svoje prvé výtvory zahodila. „Nechcem spomínať na to zlé, čo som prežívala,“ hovorí dnes.

Jej farby začali postupne ožívať. Z tmavozelených boli modré, potom svetlomodré až ružové. Maľovala aleje či vodopády. Hoci okolie hovorilo „môže byť,“ ona spokojná nebola. Chcela na sebe pracovať.

Kedy prišiel v jej živote zlom, nevie. „Nechávala som to plynúť, vedela som, že príde čas, keď tie obrazy budú iné a nebude na nich len čierna so sivou. Sú obdobia, keď sa mám veľmi zle a musím to prekonať.“ Silvia od šestnástich rokov bojuje s panickými atakmi. „Už viem, že nepomôžu ani lieky, ani nemocnica. Človek musí vydržať a nejako si pomôcť sám.“

Panika neprináša len ťažké myšlienky. Silvia ju pociťuje aj fyzicky.

Text Petra Vrablicová
Foto Tomáš Hrivňák

„Viete si predstaviť, čo je infarkt? Možno ani ja nie, ale lekár mi povedal, že pri záchvate prežívam také stavy ako človek s infarktom. To je to najhoršie.“ Vyskúšala aj psychologičku. Dobrá lekárka, ktorá človeku ľudske sadne, sa ale podľa nej hľadá ťažko. Problémom sú aj financie. Iné metódy neskušala.

Našla maľovanie. Sadlo jej na prvý pokus. „Ako malá som si čmárala. Snažila som sa nakresliť tváričky alebo prírodu, no nebolo to nič moc.“ Jej výtvory sa jej začínajú páčiť až teraz. „Tak trochu,“ smeje sa. „Čím viac som s nimi spokojná, tým viac ma to baví. Aj keď sa mi niektorý páči menej, v každom ťahu štetcom je láska.“ Keď

mala jej dcéra štyridsiate narodeniny, rozhodla sa ju prekvapiť. „Chcela som ju namaľovať, ale nemohla som to vydržať. Hoci obraz ešte nebol dokončený, zavolala som jej: Pozri, Nelka, bude to dobré? Veľmi sa rozplakala. Spoznala sa.“ Silvia odvtedy namaľovala aj viacero vnúchat.

Pri tvorbe ju baví všetko, no musí to mať niečo do seba. „Maľovať začnem, keď ma osloví téma. Keď vidím príbeh alebo chcem namaľovať blízkeho človeka.“ Od obkresľovania obrázkov prešla k vlastným nápadom. Kedy k nej prídu? Nevie. Len začne „čmárať“. S tým, či to vyjde, sa netrápi. Takýchto plátien má hotových osem.

AJ TO BOĽAVÉ

Do Silviinho ateliéru v obývačke rady chodia aj jej vnučky. V októbri ste však jej diela mohli vidieť aj vy na výstave

v galérii. Pred jej otvorením mala obavy, no to ju neodradilo. „Jeden pán sa ma pýtal, či už mám nachystanú reč. Ako ľudí privítam? Nevedela som,“ priznala Silvia týždeň pred vernisážou.

Nechala to na daný moment. „Nebudem recitovať z papiera. Chcem rozprávať zo srdca. Úprimne.“ Čakala na známe tváre, ktoré jej dodajú úsmev a energiu. „Chcem pripraviť ďalšie práce. Zase vystavovať. Pokračovať, kým budem vládajú.“ Nikdy ju nenapadlo, že jej práce budú v galérii. Chcela sa najmä liečiť. „Vydať zo seba všetko. Aj to boľavé. Nevie ako, no našlo si ma to.“

S úsmevom hovorí, že maľovanie bola jej slamka. „Keď si človek prestane veriť, nepomôže mu nikto. Môže mať podporu blízkych, no keď sa cíti sám, záleží na jeho myšlienkach.“ Ľuďom v podobnej situácii radí, aby si všimli okolie a nezatvárali sa do seba. „Hľadajte priestor a snažte sa chytiť slamku, ktorá by vám mohla pomôcť.“ Spočiatku je to veľmi ťažké, myslí si Silvia. Hoci človek nájde inšpiráciu, problémy ustupujú len pomaly.

„Keď je lepšie, treba sa rozhovoriť. Pomáhajú aj autogénne tréningy.“ Ide o systematickú snahu dosiahnuť hlboké uvoľnenie mysle a tela. „Človek si ho postupne zapamätá a zafixuje. Každým dňom sa bude cítiť lepšie a bude zdravší.“ Niekomu sa to podľa Silvie môže zdať ako hlúposť. Sama však vie, ako to pomáha. ●

Z OBÝVAČKY DO GALÉRIE

autor: Pavol Surovec	značka tónu	patriaci Eve	nápis na náhrobku	starorímska drobná minca	nezávislosť	kašľať (špan.)	Pomôcky: ORAN, RORA, TOSER	jednotka elektrického odporu	lebo	prekonala	vstup (angl.)	sidlo v Škótsku	zn. pier na ozdobe pismo	primitívna zbraň
prírodná hornina							okukoval							
ostalo visieť							2. časť tajničky							
odhad výsledku				základná číslovka					nevoľník					
chem. zn. aktinónu			pooberaj						primát					
			zlomené miesto						oliva (bot.)				kanón	prístav v Alžírsku
	desať desiatok	spevácke teleso					jemná hmľa na horách					solmizačná slabika		
		Krajský vojenský súd					hranica (lek.)					prípravu varením		
skladisko						omámil alkoholom					dôveruj			
						kód Poľska					vlastní			
1. časť tajničky														
osmička (kart.)					úzka doska									jedovatá rastlina

Vylúštenie z minulého čísla: Ak budete čakať, kým budete pripravení (budete čakať celý život).

Netuž po tom, aby si mal úspech, ale skôr po tom, aby, [...] – Albert Einstein

4	8	7		3			
			2	7	5		4
1		5				6	3
	5		1		8		6
3	4	8				1	5
	1		5		3		8
2		4				5	1
			7	5	9		6
5	9	6		1			

gridlers.net

6	7			8		9	3
1		2		7	9		
				6	2		5
3	9	8	5		4		
	2	6				5	3
			6		3	4	2
9	1		8	4			
			2	1		9	
2	6		9		1		5

gridlers.net

KÓDEX PREDAJCU SOCIÁLNEJ SLUŽBY

- Predajca nosí preukaz so svojim registračným číslom a fotografiou na viditeľnom mieste. ● Predajca ponúka časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze. ● Predajca ponúka časopisy na určenom mieste uvedenom na jeho preukaze. ● Predajca ponúka časopisy za odporúčaný príspevok uvedený na titulnej strane časopisu. ● Predajca ponúka časopisy spôsobom, ktorý neobťažuje okoloidúcich (je triezvy, čistý, upravený, slušný). ● Predajca sa zdržuje na svojom mieste bez detí do 16 rokov. ● Predajca aktívne pracuje na zlepšení svojej sociálnej situácie, svojich zručností a riadi sa pokynmi sociálneho pracovníka. ● Predajca v Bratislave je povinný nosiť aj oficiálnu vestu s logom NOTA BENE. Začiatok vestu nemá, iba špeciálny preukaz platný v daný mesiac.

KÓDEX PRISPIEVATEĽA

- Preverte si preukaz predajcu, na ktorom je uvedené registračné číslo, fotka. ● Prispievajte na časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze predajcu. ● Neprispievajte viac, ako je uvedené na časopise, pokiaľ sa tak sami nerozhodnete. ● Časopis, na ktorý ste prispeli, si prosím zoberte so sebou. ● Časopis po prečítaní darujte alebo znehodnoťte tak, aby sa nedal znova ponúkať.

MESAČNÍK NOTA BENE, 23. ROČNÍK, 11/2025

Redakcia: Šéfredaktorka: Sandra Pazman Tordová. Zástupkyňa šéfredaktorky, editorka: Jana Čavojská, jana.cavojska@notabene.sk, 0903 546 742. Redaktorka: Petra Vrablicová, petra.vrablicova@notabene.sk. Vizualný koncept: Denisa Šifrová & Martin Jenča (Milk). Sadzba a zalomenie: Martin Mistrík. Vizualný editing: Jana Liška Schmidt. Korektúra: Mária Beňáčková Rišková.
Vydavateľ: OZ Proti prúdu, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 59 62, notabene.sk. IČO: 360 68 781, IČ DPH: SK 202 158 57 31, číslo účtu IBAN: SK21 1100 0000 0026 6347 5014, BIC (SWIFT): TATRSK33. Registrácia na MV SR dňa 20. 3. 2001, číslo spisu: VVS/1-900/90-17945, na MK SR pod číslom EV 3665/09 ISSN 1335-9169.
PROTI PRÚDU: Štatutárne zástupkyne: riaditeľka Nina Beňová 0908 434 826 a šéfredaktorka Sandra Pazman Tordová 0905 143 651. Finančné oddelenie: Jana Puhová 0911 209 559, Martin Zuščin.
Program NOTA BENE: Terénny tím podpory predajcov: koordinátor Peter Kadlecík 0907 733 388, Daniel O'Sullivan 0917 526 158, Ivan Scholtz 0905 440 764, Michaela Kukučka 0908 293 233. Sociálni pracovníci: koordinátorka Lucia Frimmelová 0905 440 878, Erik Kapsdorfer 0905 440 946, Dagmar Korentsyt 0908 229 830, Kristína Nagyová 0915 985 640. Distribúcia: Barbora Sekelská 0915 779 746, Peter Kováč 0908 986 603
Program Bývanie NOTA BENE: koordinátor Ivan Lorenc 0908 062 194, Barbora Žiaranová 0905 595 520, Rebeka Sekulová 0908 268 034, Mária Teľeky 0905 440 887, Alexandra Lukačovič Senajová 0911 654 411, Dagmar Gurová 0917 337 235. Sociálna nájomná agentúra: Petra Groschová 0905 812 175.
Program Advokácia: Nina Beňová 0908 434 826. Emaily: meno.priezvisko@notabene.sk

● Pouličný časopis NOTA BENE začal vychádzať v septembri 2001. Vydáva ho občianske združenie Proti prúdu ako svoj hlavný projekt na pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli bez domova alebo im hrozí strata ubytovania z finančných dôvodov. Cieľom je aktivizovať ľudí bez domova, pomôcť im získať sebaúctu, dôstojný príjem, pracovné návyky a sociálne kontakty. Úlohou NOTA BENE je tiež kampaň na pomoc ľuďom bez domova.
● Predajca časopisu musí byť registrovaný v OZ Proti prúdu alebo partnerskej organizácii mimo Bratislavu. Pri registrácii dostane 4 kusy časopisov zdarma, všetky ostatné si kupuje za 1,40 € a predáva za plnú sumu 2,80 €. Je povinný nosiť preukaz, v Bratislave aj oficiálnu vestu a dodržiavať kódex predajcu (pozri str. 42). Ak zistíte, že niektorý predajca porušuje pravidlá, prosím, informujte nás alebo partnerskú organizáciu.
● OZ Proti prúdu v rámci integračného projektu NOTA BENE poskytuje predajcom ďalšie služby: základné a špecializované sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, podporu streetworkera na predajnom mieste, právne poradenstvo partnerskej advokátskej kancelárie, tréningy, skupinové stretnutia a workshopy, prístup do kupónového motivačného sociálneho obchodu, príspevky na lieky, internet, PC a telefón zadarmo pre vybavovanie práce, bývanie a úradných záležitostí, úschovu peňazi a úradných listín a možnosť využívať korešpondenčnú adresu o. z. na zasielanie osobnej pošty.
● OZ Proti prúdu od roku 2001 realizuje pilotné projekty v oblasti riešenia bezdomovectva, iniciuje systémové a legislatívne zmeny na národnej úrovni, vydáva knihy z pera ľudí bez domova, organizuje odborné konferencie a vydáva odborné publikácie. Je členom siete pouličných časopisov INSP, organizácie FEANTSA a Slovenskej siete proti chudobe. Viac na notabene.sk.

ORGANIZÁCIE ZABEZPEČUJÚCE REALIZÁCIU INTEGRAČNÉHO PROJEKTU NOTA BENE NA SLOVENSKU
Bratislava (od roku 2001): O. z. Proti prúdu, vydavateľ NOTA BENE, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/52 62 59 62, poradcovia@notabene.sk, notabene.sk
Banská Bystrica (2003): Sociálno-charitatívne centrum Ivana Šedibu, prevádzkovateľ: Územný spolok SČK, Pod Urpinom 6, 974 01 Banská Bystrica, Bc. Erik Kováč, 0904 211 211, socialne.bb@redcross.sk
Bardejov (2017): Centrum sociálnych služieb, Toplianska 9A, 085 01 Bardejov, Bc. Mária Chochoľáková, 0901 713 903, seniorcentrum.bardejov@gmail.com
Čadca (2006): Dom charity sv. Gianny, prevádzkovateľ: DCH Žilina, Kukučínova 4, 022 01 Čadca, Katarína Melicháčová, 0918 874 839, 041/432 40 88, dchgianna.ca@gmail.com
Galanta (2023): Centrum pomoci človeku, prevádzkovateľ ADCH Trnava, Hlavná 997/14, 924 01 Galanta, Petra Penzesová, 0948 632 483, petra.penzesova@charitatt.sk
Holíč (2009): Azylový dom Emauzy, J. Čabelku 3, 908 51 Holíč, Mgr. Hana Šafránková, 034/668 31 10, emauzy.holic@gmail.com
Hlohovec (2009): Armáda spásy, Pribinova 51, 920 01 Hlohovec, Milan Hyll, 0940 438 130, milan.hyll@armadaspasy.sk
Košice (2003): Charitný dom sv. Alžbety, prevádzkovateľ: ADCH Košice, Bosáková ul., 040 01 Košice, Martina Kochová, 0910 842 182, martina.kochova@charita-ke.sk
Levice (2003): O. z. Miesto v dome, Kpt. Nálepku 125, 934 01 Levice, Mgr. Ľubica Príštiaková, 036/622 15 86, mvd@miestovdome.sk
Liptovský Mikuláš (2010): Mestský úrad Liptovský Mikuláš, Štúrova 1989/41, 031 42 Liptovský Mikuláš,

Mgr. Veronika Bániková, 044/556 53 24, veronika.banikova@mikulas.sk
Malacky (2006): Azylové centrum Betánia, prevádzkovateľ: N. o. Križovatky, Ludovíta Fullu 16, 901 01 Malacky, Lukáš Krchnák, 034/772 24 57, centrumbetania@gmail.com
Nitra (2003): Dom charity sv. Rafaela, prevádzkovateľ: DCH Nitra, Štúrova 57, 949 01 Nitra, Mgr. Andrea Rončková, 0907 451 771, 037/652 30 28, rafael.charita@gmail.com
Nové Zámky (2022): Mestský úrad Nové Zámky, Hlavné námestie 10, 940 02 Nové Zámky, Róbert Kuki, 0905 900 573, robert.kuki@novezamky.sk
Piešťany (2005): ZSS Domum, Bodona 55, 921 01 Piešťany, Eva Pappšová, 0915 400 577, 033/772 76 87, domum@piešťany.sk
Poprad (2005): ZSS pre občanov bez prístrešia, Levočská 4051/55, 058 01 Poprad, Ing. Marcela Michalková, 0910 890 488, 052/772 42 09, marcela.michalkova@msupoprad.sk
Prešov (2023): Podaj ďalej, o. z., Hlavná 73, 080 01 Prešov, Tatiana Vašková, 0947 975 909, podalej@gmail.com
Svidník (2016): Spoločnosť priateľov detí, mládeže a rodín Svidník, Dlhá 505/9, 089 01 Svidník, Valéria Kurillová, 0917 673 107, info@spodmar.sk
Trenčín (2016): ISKRA Trenčín, Dolný Šianec 1, 911 01 Trenčín, Lujza Roderová, 0905 983 099, roderovalujza@gmail.com
Trnava (2006): ADCH Trnava, Hlavná 43, 917 01 Trnava, Peter Mlynský, 0940 602 151, peter.mlynsky@charitatt.sk
Vranov nad Topľou (2009): Charitný dom pre mládež, prevádzkovateľ ADCH Košice, Lučná 812, 093 01 Vranov nad Topľou, 0903 982 906, 057/443 15 78, chd.vranov@charita-ke.sk
Žilina (2003): Dom charity sv. Vincenta, Bratislavská 423/27, 010 01 Žilina, Mgr. Jana Kadašiová, 0918 314 197, 041/724 47 95, spdcv1@charitaza.sk

Objavujte Slovensko s NOTA BENE kalendárom 2026

Každý mesiac spoznáte príbeh predajcu
alebo predajkyne NOTA BENE a ich obľúbené
miesta v podaní talentovaných ilustrátorov.

AJ S MENINAMI
A SVIATKAMI

